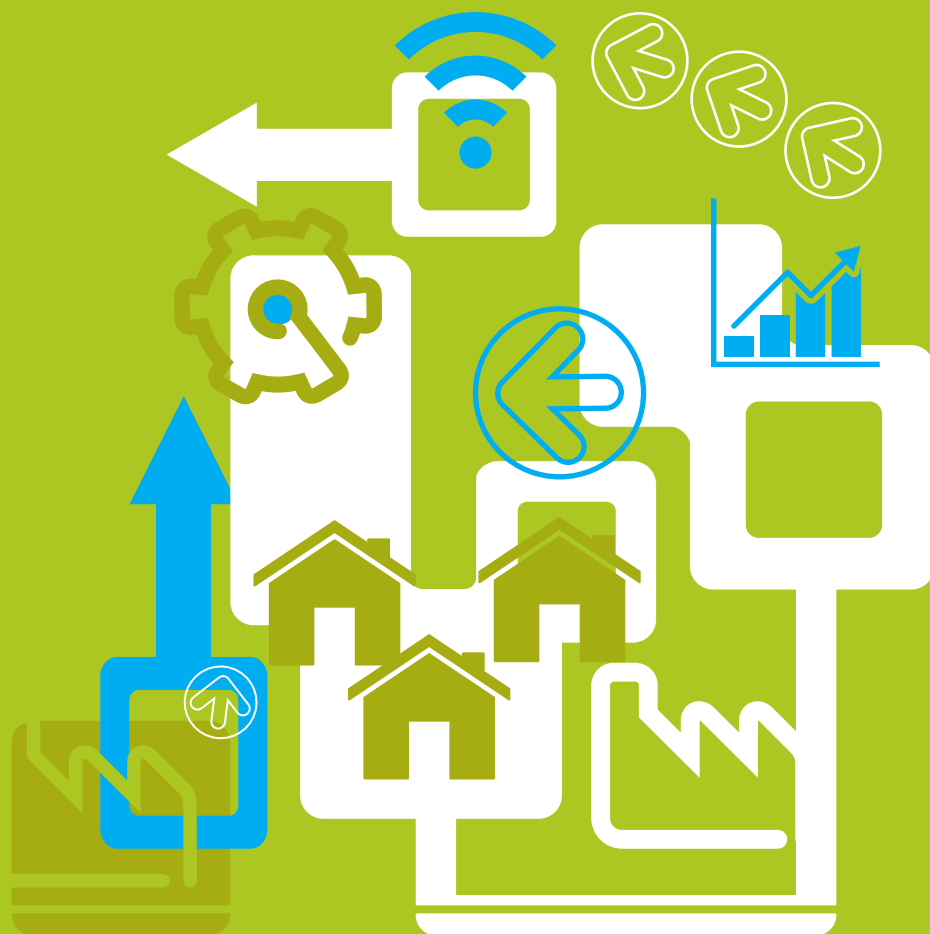

המוסד לביטוח לאומי
אגף הקרנות - קרן ילדים ונוער בסיכון

מגמות להכשרה מקצועית עבור תלמידי חינוך מיוחד במדינות אחרות - סקירת ספרות עבור התכנית "מגמה לעתיד"

יואב לף
יונתן אייל

4 קרנות

תמוז התשע"ו, יולי 2016

המוסד לביטוח לאומי
אגף הקרנות - קרן ילדים ונוער בסיכון

**מגמות להכשרה מקצועית עבור
תלמידי חינוך מיוחד במדינות אחרות –
סקירת ספרות עבור התכנית "מגמה לעתיד"**

יואב לפ, יונתן אייל

פרסום זה יוצא לאור בסיוע
מינהל המחקר והתכנון של
המוסד לביטוח לאומי

פתח דבר

אנו שמחים להציג לעיונכם, סקירת ספרות בנושא "הקניית מסוגלות ואופק תעסוקתי לצעירים עם מוגבלויות. הסקירה נערכה על ידי ד"ר יונתן אייל ויואב לפ ממכון ברוקדייל, ומהווה תשתית לפיתוח מיזם "מגמה לעתיד": הקניית מיומנויות של מסוגלות תעסוקתית, הכשרה והסמכה מקצועית לצעירים עם מוגבלויות הלומדים בחינוך המיוחד.

מחקרים מעידים כי צעירים עם מוגבלויות המסיימים את בית הספר התיכון מתקשים להשתלב בעולם העבודה ללא הכשרה מקצועית מותאמת וללא הקניה סדורה של מיומנויות מסוגלות תעסוקתית.

סקירה הספרות המוצגת להלן, כוללת לצד סקירה של מחקרים וספרות, גם תיאור של מדגם שירותים ותכניות בתחום, כמו גם סקירת גישות התערבות שנמצאו כמאפיינות תכניות מוצלחות.

הסקירה, מבקשת להציג את העקרונות להבניית תכנית התערבות מוצלחת, ואת הרכיבים המיטביים, ומבוססי ראיות (EVIDENCE BASED PRACTICE) – תוך הבנה כי אלו עתידים לסייע בפיתוח מודל ההתערבות המותאם לצרכי הצעירים עם מוגבלויות בישראל. כמו כן, העלתה הסקירה כי גם בעולם, חסרה תכנית להסמכה מקצועית לתלמידי החינוך המיוחד וכי רוב התכניות עוסקות בהקניית מסוגלות תעסוקתית לתלמידי חינוך מיוחד / צעירים עם צרכים מיוחדים או בשילוב של צעירים אלו בתכניות "נורמטיביות" להכשרה מקצועית. עוד עלה כי הניסיון לשלב צעירים עם צרכים מיוחדים בהכשרה מקצועית שאינה ייעודית להם נוטה שלא להצליח.

במגוון התכניות שנסקרו, נמצאו מספר משתנים משמעותיים המנבאים השתלבות מוצלחת של צעירים עם צרכים מיוחדים בתעסוקה:

- התנסות בתעסוקה בתקופת בית הספר התיכון
- צפיות הורים להשתלבות ילדיהם בעולם העבודה
- שליטה במיומנויות מחשב

כמו כן, הוצגו מספר דגשים המאפיינים תכניות מוצלחות:

- קשר הדוק עם מעסיקים ובחירת תחומי ההכשרה והמיומנויות על פי צרכי המעסיקים
- יצירת מודל המאפשר התאמה מיטבית בין התלמיד לתחום ההכשרה וכן בחירה של המשתתף בתחום ההכשרה המתאים לו. חווית הבחירה והאחריות הנובעת ממנה היא משמעותית מאוד.
- הכשרה והדרכה של הצוות העוסק בהקניית המקצוע לתלמידים, כך שיתמחה בהנגשה של החומר לאוכלוסייה
- בהתאם, הוחלט לפתח מודל להתערבות מוקדמת, עם תום הלימודים ובטרם יצאו הצעירים לחיים עצמאיים.

מיזם "מגמה לעתיד" פועל בשישה בתי ספר ברחבי הארץ, והוא פרי יצירה משותפת של קרנות הביטוח לאומי ומשרד החינוך ובשיתוף מכללת עתיד ומכללת גל. הגופים כולם, בחרו לתת במה לפיתוח מודל עבודה שיסייע לצעירים עם מוגבלויות להתמודד עם חסמים מבניים בדרך לשילוב עצמאי ומיטיב בעולם העבודה, תוך הכרה כי לצעירים עם מוגבלויות, השתלבות מיטבית בשוק העבודה מהווה את אחד המדדים המרכזיים למניעת הדרה חברתית, לקיום חיים עצמאיים ולצמיחה אישית.

אנו מבקשים להודות לד"ר יונתן אייל וליואב לפ ממכון ברוקדייל, על הסקירה המקצועית והמקיפה ועל תרומתם להרחבת הידע בתחום.

תודה לשותפים לתכנית, על קידום הנושא, הבניית השותפות ופיתוח מודל העבודה;

גב' עירית בירן, סגנית מנהל המינהל הפדגוגי, גב' רחל אברמזון מנהלת האגף לחינוך מיוחד, גב' מימי פלצ'י, מפקחת ארצית, האגף לחינוך מיוחד, אסף מנוחין, ממונה חינוך טכנולוגי על תיכוני, מנהל מדע וטכנולוגיה, ד"ר שלי נורדהיים – גולן, מנהלת השרות לשיקום תעסוקתי מקצועי, משרד הרווחה ולד"ר נורית שגב, מפקחת ארצית, השרות לשיקום תעסוקתי מקצועי, משרד הרווחה.

תודה לגב' שרית רשתי מרשת עתיד וגב' חמדה לוי ממכללת גל, על הפעלת התכנית. לליאורה שור ברק ואורלי וייסמן מדריכות ארציות מטעם משרד החינוך, ולבתי הספר השותפים להפעלת הפיילוט.

תודה מיוחדת לגב' אסנת אל נתן, מנהלת המיזם, על הובלת התכנית וקידום העשייה.

דומה כי בימים אלה, עם השינויים המשמעותיים בתחום התעסוקה של אנשים עם צרכים ייחודיים, יש להגביר את המאמצים לסייע לצעירים עם צרכים מיוחדים להשתלב בתעסוקה ואנו שמחים להיות חלק ממעגל העשייה והחשיבה בעניין זה.

דורלי לבנסארט

מנהלת הקרן לילדים ונוער בסיכון

עו"ד איציק סבטו

מנהל קרנות הביטוח הלאומי

תוכן עניינים

1.....	רקע.....
2.....	מקורות מידע.....
2.....	מבוא.....
4.....	סקירת תכניות ומדיניות בארצות הברית.....
13.....	סקירת תכניות ומדיניות במדינות נוספות.....
18.....	נושאי חתך.....
23.....	ממצאים מחקריים על הכנה של צעירים עם מוגבלות לעולם העבודה.....
28.....	מקורות.....
32.....	נספח – רשימת הקורסים המלאה הנלמדת ב-COOP Tech בניו-יורק.....

רקע

המעבר מבית הספר לעולם העבודה מהווה אתגר משמעותי לכלל הצעירים, אולם מחקרים רבים מצביעים על כך, שהוא קשה ומורכב במיוחד לצעירים עם מוגבלויות. זאת משום שסיכוייהם לצבור מיומנויות רלוונטיות לפני המעבר נמוכים משל עמיתיהם ללא המוגבלויות, וכן משום שעליהם להתמודד עם שורה ארוכה של חסמים, אישיים וחברתיים, מעבר לאלה עמם צריכים להתמודד עמיתיהם ללא המוגבלויות. לכן, ללא הכנה מתאימה ואו סיוע משמעותי, עלולים רבים מהם להשאר מובטלים או להשתלב בתעסוקה לא-איכותית ובהיקף העסקה חלקי. מסיבות דומות מתקשים צעירים עם מוגבלויות גם במעבר ללימודים על-תיכוניים, ולחיים עצמאיים בכלל. מילר וסמית' (Miller & Smith, 2002) מציינים כי הכנסת תכניות מעבר למערכת החינוך בארצות הברית, החל בשלהי המאה ה-20, שיפרה את מצב התעסוקה של בוגרי התיכון עם המוגבלויות במספר מדדים (שיעור המועסקים, שיעור המועסקים במשרה מלאה ורמת השכר), אך לדבריהם שיפור זה רחוק מלספק. גם מחקרים חדשים יותר, מן השנים האחרונות מצאו כי החסמים שרירים וקיימים, וכי מצב התעסוקה של בוגרי תיכון עם מוגבלויות עודנו ירוד משמעותית משל עמיתיהם ללא המוגבלות (Haber et al., 2016; Lindsay et al., 2012; LoBianco, T. & Kleinert, 2013; Test, Bartholomew & Bethune, 2015; Wehman, 2013).

הכשרה מקצועית הינה אחת מבין שורת אמצעים להעלאת סיכויי התעסוקה של אנשים עם מוגבלויות בכלל, ושל צעירים עם מוגבלויות, שעומדים לעשות את צעדיהם הראשונים בדרך להשתלבות בחברת המבוגרים הכללית, בפרט. תכניות אחרות, ונפוצות הרבה יותר, שמות את עיקר הדגש על הקניית מיומנויות "רכות" הנדרשות להשתלבות בעבודה באשר היא. למשל, עבודה בצוות או קבלת סמכות הממונה. הקניית המיומנויות עשויה להתבצע בלימוד פורמלי בכיתה או תוך רכישת ניסיון תעסוקתי בפועל, לאו דווקא תוך לימוד של מיומנויות מתחום מקצועי מסוים.

התכנית "מגמה לעתיד – חינוך טכנולוגי מקצועי בחינוך המיוחד" נועדה להקנות לתלמידי חינוך מיוחד הכשרה מקצועית במהלך השנים האחרונות של לימודיהם, על מנת להגדיל את סיכוייהם להשתלב בשוק העבודה. התכנית החלה לפעול בשנת הלימודים 2015-2016, ושותפים לפיתוחה אגף הקרנות במוסד לביטוח לאומי, משרד החינוך, מכללת גל ורשת עתיד. מפתחי התכנית ביקשו מהמרכז לחקר מוגבלויות במכון ברוקדייל לסקור את הנעשה בתחום ההכשרות המקצועיות לתלמידי חינוך מיוחד במדינות אחרות. זאת, על מנת ללמוד מן הידע והניסיון שנצברו בתחום זה ברחבי העולם, כתשתית לפיתוח התכנית, והתחום בכלל, בישראל.

הסקירה נועדה לספק מידע על תפיסות, מדיניות וסוגיות בתחום זה במדינות אחרות, להציג באופן מפורט תכניות רלוונטיות מרחבי העולם, ולספק מידע, ככל הניתן, על סוגיות מרכזיות הנוגעות ל:

- אפשרויות הבחירה העומדות בפני התלמיד

- האופן בו נעשית ההתאמה של מגמת הלימוד לתלמיד

- התאמת מגמות הלימוד לצורכי שוק העבודה
- אופן ביצוע ההכשרה (ממשק/איזון בין לימוד בכיתה להכשרה במקום עבודה, וכיו"ב)
- אופי הקשר עם מעסיקים, ככל שיש לתכניות ההכשרה קשר למקומות עבודה בקהילה
- סקירה של מחקרי הערכה של תכניות רלוונטיות, ככל שנעשו כאלה, והצגת מודלים שנמצאו מוצלחים.

לצורך סקירה זו הוגדרה האוכלוסייה הרלוונטית, כפי שהיא מוגדרת בתכנית "מגמה לעתיד", בהתאם להגדרה רחבה של "זכאי חינוך מיוחד", ובכללם תלמידים המגיעים מבתי ספר של החינוך המיוחד, תלמידים הלומדים בכיתות לחינוך מיוחד בבתי ספר רגילים, וכן תלמידים עם מוגבלויות הזכאים לשילוב יחידני בכיתות החינוך הרגיל.²

מקורות מידע

מקורות המידע ששימשו לצורך סקירה זו כללו:

- חיפוש מקיף באינטרנט, בכתבי עת מקצועיים ובמאגרי מידע אקדמיים בתחום מדעי החברה
- שיחות והתכתבויות עם מומחים בתחום התעסוקה של אנשים עם מוגבלויות בישראל, בארצות הברית ובאירופה.

מבוא

סקירתנו העלתה כי תכניות להכשרה מקצועית ספציפית, המיועדות באופן בלעדי לתלמידי תיכון עם מוגבלויות, ומופעלות במסגרת בתי ספר לחינוך מיוחד, אינן נפוצות ברחבי העולם.

תכניות שאותרו נחלקות לשלושה טיפוסים עיקריים:

1. תכניות שמטרתן העיקרית הינה הקניית כישורים כלליים לעולם העבודה (כאלה המכונים לעתים "כישורים רכים"), בעיקר באמצעות סדנאות ושיעורים בבית הספר או בכיתת לימוד במסגרת חלופית (אך ללא לימוד מעמיק של מקצוע מסוים).
2. תכניות שמטרתן העיקרית הינה הקניית כישורים לתעסוקה באמצעות התנסות מעשית במקום עבודה.
3. תכניות שמטרתן העיקרית הינה הכשרה מקצועית למקצוע מסוים, מרביתן לא מיועדות בלעדית לתלמידי חינוך מיוחד/בני נוער עם מוגבלויות (ולעתים לאו דווקא לבני נוער בכלל).

² החוקרים התבקשו למקד את הסקירה, ככל הניתן, באוכלוסיות הדומות בהרכבן לאלה שלהן מיועדת תכנית "מגמה לעתיד" בישראל - תלמידי חינוך מיוחד עם מוגבלויות מן הסוגים הבאים: בספקטרום האוטיסטי, עם מוגבלויות נפשיות, עם לקויות למידה מורכבות, עם מוגבלויות פיזיות או עם רמת מישכל גבולית (אך לא מי שאובחנו עם מוגבלות שכלית התפתחותית).

רבות מן התכניות שנמצאו, ושתפורטנה להלן, משלבות מרכיבים שונים. כך, לדוגמה, תכניות המשלבות בין שיעורים בכיתה, שמטרתם לחזק "כישורים רכים" עם התנסות מעשית במקומות עבודה, או תכניות אחרות, המשלבות לימודים תיכוניים עם לימוד מקצוע דרך חניכות.

התכניות שאותרו מיועדות לאוכלוסיות שונות (ואינן תואמות בהכרח את הרכב האוכלוסייה לה מיועדת תכנית "מגמה לעתיד"). ישנן תכניות המיועדות לציבור הרחב אשר משלבות גם צעירים עם מוגבלויות. תכניות אחרות מיועדות רק לצעירים עם מוגבלות שכלית ותכניות אחרות מיועדות לצעירים ולא לתלמידי בית ספר.

בדיקה מול מומחים בארצות הברית העלתה כי במסגרות ההכשרה המקצועית, כגון בתי ספר מקצועיים כלליים, נעשה ניסיון לשלב נערים עם מוגבלויות, וקיימות מערכות תמיכה שונות עבורם. למרות זאת, ההשתתפות של צעירים עם מוגבלויות במסגרות אלו עודנה מצומצמת (התכתבות עם פרופ' סטיבן אידלמן מאוניברסיטת דלאוור, מרץ 2016).

לאור האמור לעיל, תכלול הסקירה שלהלן התייחסות נרחבת לתכניות, וכן לממצאי מחקרים, שעל אף שאינם עונים במדויק להנחיות שניתנו על ידי מזמיני הסקירה, נראה כי ניתן יהיה להעזר במידע העולה מהם, ובמרכיבים מסויימים שלהם, ולעשות בו שימוש מועיל עבור תכנית "מגמה לעתיד".

נסקור תחילה תכניות ספציפיות ומתווי מדיניות מן העולם ובעיקר תכניות, שעולה מהן מענה ייחודי או מידע מעניין המתייחס לאפשרות של הכשרה מקצועית בחינוך המיוחד נתחיל בארצות הברית ונעבור לתכניות ולמידע רלוונטי ממדינות אחרות. מקורות המידע על כל תכנית מפורטים בתחתית תיאורה.

בהמשך נבחן שורה של נושאי חתך וסוגיות משמעותיות העולות מתיאורי התכניות וממחקרים רלוונטיים שונים. לסיום, נביא ממצאים מחקרניים על הכנה של צעירים עם מוגבלות לעולם העבודה.

סקירת תכניות ומדיניות בארצות הברית

1. COOP Tech בעיר ניו-יורק

מוסד זה להכשרה מקצועית, שפועל זה למעלה משלושים שנה, מעניק הכשרה לכ-1,500 צעירים בטווח הגילים 17-21, בוגרי תיכון או כאלה שעדיין לומדים בו, עם רקע אישי מגוון, בין היתר, לצעירים עם מוגבלויות שלהם תכניות חינוכיות יחידניות של חינוך מיוחד (IEP). ההכשרה המקצועית מוצעת בתחומים נדרשים בשוק העבודה העכשווי. במקביל, רבים מהסטודנטים משתתפים גם בתכניות המעניקות להם כישורי עבודה בסיסיים והכנה כללית לעולם העבודה. המוסד שייך למחלקת החינוך של ניו-יורק, הלימוד בו מקנה נקודות זכות בתיכון, ואינו כרוך בתשלום שכר לימוד.

הקורסים השונים נמשכים בין סמסטר אחד לשלושה סמסטרים, והם מכשירים לעיסוק בתחומי מקצוע מגוונים, כפי שיפורטו להלן. קורסים שונים מחייבים יכולת בסיסית בתחומי הקריאה (בחלק גדול מהקורסים, ברמה של סיום בית ספר יסודי, ובמיעוטם ברמה גבוהה יותר), הבנת הוראות שימוש בסיסיות בתחום הטכנולוגיה, כישורי מחשב מסוימים או יכולות מתמטיות בסיסיות (ברמת בית הספר היסודי, עד כדי פתרון משוואות אלגבריות פשוטות). בית הספר מסייע לתלמידים להשתלב בתכניות התמחות במקומות עבודה שמקושרים לתכנית, על פי המלצת מורה המבוססת על הישגי התלמיד, והמשולבים בהן משתכרים שכר מינימום כחוק.

המקצועות הנלמדים במוסד זה הינם רבים ומגוונים, החל במקצועות בתחום המחשבים (כגון, בניית אתרים, טכנאות רשתות מחשב ועיצוב גרפי), דרך מקצועות טכניים שונים בתחום הבנייה (כגון נגרות, בנייה ושרברבות), מקצועות בתחום המכני (מכונאות רכב, רתכות), מקצועות שונים בתחום האדמיניסטרטיבי, וכלה בתחומים כגון טבחיות ועיצוב שיער. לפירוט מלא של הקורסים ומידע נוסף עליהם – ראו נספח. (מקור – אתר COOP Tech)

2. The Continental Project, Arizona, USA³

תכנית שהחלה בשנת 1992 ומיועדת להכשיר צעירים עם מוגבלויות לעולם העבודה. התכנית הופעלה בקאנטרי קלאב ומועדון גולף באריזונה, משום שבאזור בו הוקמה, טמון פוטנציאל משמעותי לתעסוקה בתעשיית האירוח והפנאי. התלמידים נחשפים במהלך התכנית למגוון רחב של תפקידים בתחומי האירוח: טיפול בהזמנות, הכנת דיוור ללקוחות, גינון, הכנת מזון במסעדה, עריכת שולחנות, תחזוקה, עבודה במכבסה וחדרנות.

התכנית הוקמה כמיזם משותף של הקאנטרי קלאב בו היא מתקיימת, של מערכת החינוך באזור ושל ועדת החינוך בלשכת המסחר המקומית. בתכנית משתתפים מדי שנה למעלה מ-20 תלמידים.

³ המידע על אודות תכנית זו מבוסס כולו על מידע המצוי במסמך שהועלה לרשת בשנת 2003. לפיכך, לא ברור מה עלה בגורל התכנית מאז, ובכלל זה - האם מומשו הכוונות להרחיבה למקומות תעסוקה נוספים.

המשתתפים נחשפים לתפקידים השונים ברוטציה. הם עובדים במשך ארבע שעות במהלך הבוקר, ובשעות אחר הצהריים הם לומדים בכיתה שנמצאת במקום. חלק מהתלמידים משלבים את ההתנסות המעשית במקום עם לימודים בבית ספר תיכון. הלימודים העיוניים מתמקדים ברכישת כישורי שפה, במתמטיקה ובתחומים רלוונטיים נוספים. בנוסף, התלמידים נחשפים גם לשיעורים שמטרתם חיזוק כישורי החיים העצמאיים.

התכנית כוללת גם רכיב של סיוע ביצירת קשר בין המשתתפים למעסיקים פוטנציאליים בסביבה. גם לאחר קבלה לעבודה עשוי מאמן תעסוקה מן התכנית ללוות את העובד למקום עבודתו החדש ולסייע לקליטתו שם.

המשתתפים הם תלמידים הרשומים בבתי ספר לחינוך מיוחד באזור, והם יכולים להתקבל לתכנית החל בגיל 16. משך התכנית אינו קבוע, והתלמידים נשארים בה עד אשר הם רוכשים את הכישורים הנדרשים להם כדי להצליח בשוק העבודה החופשי, ולכל המאוחר עד הגעתם לגיל 22.

מטרות התכנית מוגדרת בראש ובראשונה כפיתוח הרגלי עבודה, כישורים אישיים וכישורי עבודה כלליים, כמו גם יכולת ניהול עצמי וכישורי חיים שונים. פיתוח מיומנויות עבודה ספציפיות (הכשרה מקצועית) מוגדר כמטרה משנית בלבד של התכנית.

צוות התכנית כולל מנהל/ת תכנית (מורה עם התמחות בחינוך מיוחד) ושלושה מאמני תעסוקה.

במקביל לתרומה למשתתפים, מצוין בתיאור התכנית כי גם העובדים בקהילה, שבחברתם מתנסים המשתתפים בעבודה, נחשפים ליכולות של התלמידים ולומדים לקבלם ולהעריך את תרומתם להפעלת המקום.

בעקבות הצלחת התכנית, שקלו להרחיב אותה ולהתבסס על המודל שלה גם למקומות תעסוקה בתחומי נוספים, על בסיס שותפות בין המגזר הכלכלי למערכת החינוך. בין היתר נבחנה האפשרות לשעתק את המודל גם לתחום הטלקומוניקציה, לתחום הרכב ולתחום הבנקאות. (מקור: Peterson & Ellsworth, 2003)

3. פרויקט SEARCH

הפרויקט נועד לסייע במעבר של תלמידים עם מוגבלות שכלית ותלמידים בספקטרום האוטיסטי מבית הספר לשוק העבודה החופשי. רוב המשתתפים בתכנית הינם תלמידים שלהם תכנית חינוכית יחידנית של חינוך מיוחד (IEP), וקריטריון הקבלה המרכזי לתכנית הינו הבעת רצון של התלמיד להשתלב בעתיד בשוק העבודה החופשי. משך התכנית שנת לימודים אחת (כ-9 חודשים), והיא מתבצעת כולה במקום עבודה. התכנית מספקת התנסות בתנאים של מקום עבודה בשוק החופשי, בשילוב עם הקניית כישורים לחיים עצמאיים וכישורי עבודה כלליים. רוב המשתתפים הם תלמידי חינוך מיוחד שמצויים בשנתם האחרונה בבית הספר, כאשר קריטריון הקבלה המרכזי הוא הבעת רצון של התלמיד להשתלב בעתיד בשוק העבודה החופשי.

ראשיתו של הפרויקט ביוזמה מקומית בבית חולים לילדים בסינסינטי בשנת 1996, ובעקבות הצלחתו הרבה התרחב מאד במהלך השנים ואף הפך לבינלאומי. כיום הוא פועל בלמעלה מ-300 אתרים שונים בארצות הברית, קנדה, אנגליה, סקוטלנד, אירלנד ואוסטרליה.⁴

מודל התכנית מבוסס על שילוב בין תקופות התנסות משמעותיות, בחינת אפשרויות תעסוקה מגוונות, התאמות חדשניות, ליווי לאורך זמן, ומשוב רציף ממורים, ממלווי תעסוקה וממעסיקים. לדברי מפעילי התכנית, בסופה, תלמידים עם מוגבלות שכלית משמעותית מועסקים בתפקידים מורכבים ומתגמלים. התכנית אינה מספקת הכשרה מעמיקה לתחום מקצועי מסוים, אך מספקת למשתתפיה הזדמנות להתנסות בכמה תחומי עיסוק וללמוד כישורי עבודה רלוונטיים לכל אחד מהם.

התכנית מתבצעת במלואה במקומות העבודה: בתי חולים ובמסגרות עסקיות. מקום העבודה מספק כיתת לימוד, בתוך המקום, שיכולה להכיל עד 12 תלמידים. צוות התכנית שנוכח במקום כולל מורה לחינוך מיוחד וכן 1-3 מאמני תעסוקה.

השבועות הראשונים של שנת הלימודים מוקדשים לאוריינטציה ראשונית, להערכה (תוך כדי התנסות) של מיומנויות התלמיד, ולהכרות עם האווירה בסביבת העבודה. במהלך השנה, התלמידים עובדים בכיתה על רכישת כישורי תעסוקה וכישורים נוספים במשך כשעה ביום. הפעילות בכיתה מתמקדת בנושאים כגון: גיבוש צוות, בטיחות בעבודה, טכנולוגיה, כישורים חברתיים, תקשורת, כישורי ריאיון, התנהלות כספית, בריאות, כישורי חיפוש עבודה ושימור המשרה.

בתום תקופת האוריינטציה הראשונית מתחיל סבב של שלוש תקופות התמחות במחלקות שונות במקומות העבודה, ללא תמורה כספית. בהתמחות התלמידים רוכשים מיומנויות שתאפשרנה להם להגיש מועמדות למשרות שונות. הבחירה בתפקידים המתאימים נעשית בהתייעצויות משותפת בין המורה, מאמני התעסוקה ואיש הקשר מטעם מקום העבודה. התלמידים נדרשים ליצור קשר עם הממונים עליהם באמצעות הטלפון ובכתב, על מנת לתאם ריאיון עבודה, עבור כל תקופת התמחות בנפרד. בכל אתר/מחלקה ממונה מנטור שתפקידו להיות בקשר קבוע עם התלמידים המתמחים במקום ועם צוות התכנית. זאת, במטרה לספק מקור תמיכה קבוע למשך תקופת ההתמחות. התלמידים עובדים במשך כחמש שעות ביום. באמצעות עבודה על פי רשימת משימות מוגדרת, התלמידים רוכשים כלים שיאפשרו להם להתמודד בהמשך על "משרות כניסה", במקום ההתמחות, או במקום עבודה אחר. מאמני התעסוקה וצוות המחלקה במקום העבודה חוברים יחד כדי לספק לתלמידים את התמיכה לה הם זקוקים ונוהלי עבודה רלוונטיים. ברגע שהתלמיד מצליח לרכוש את הכישורים הבסיסיים הנדרשים, עוזרים לו לרכוש כישורים נוספים.

המטרה בחודשים האחרונים של התכנית היא לחדד את הכישורים שנרכשו, לממש את המטרה התעסוקתית שגיבשו התלמידים ולסייע להם להיקלט במקומות עבודה. ההשמה במקומות עבודה נעשית על סמך הניסיון שרכש התלמיד, חוזקותיו והמיומנויות שרכש. בשלב זה גם עוזרים לתלמיד

⁴ מומחים מארצות הברית ומבריטניה, שעמם היינו בקשר לצורך סקירה זו, הזכירו פרויקט זה כדוגמה לתכנית מוצלחת.

לבסס קשרים עם שירותים רלוונטיים בקהילה, שיוכלו לסייע לו בהמשך בהתאמות למקום התעסוקה בו ייקלט, בליווי תעסוקתי ובמעקב ארוך טווח – לרוב באמצעות ארגון מקומי העוסק בסיוע לאנשים עם מוגבלויות. מי שמסיימים בהצלחה את התכנית יוצאים כשהם מצוידים ב"חבילת קריירה", שלרוב כוללת דף קורות חיים, מכתב המלצה, מסמך המפרט פרופיל יכולות, ותעודות המעידות על הצלחות מיוחדות והוקרה לה זכו במהלך התכנית.

איתור התלמידים: התלמידים מופנים לתכנית על ידי בתי-הספר, בני משפחה או יועצי שיקום ומגישים את מועמדותם אליה במהלך החורף של השנה שקודמת לתחילתה. בחירת התלמידים לתכנית, מבין המועמדים, מתבצעת בידי ועדה הכוללת מורה בתכנית, יועץ שיקום תעסוקתי, איש צוות בארגון המספק שירותי שיקום בקהילה, ועוד. תהליך המיון כולל סיור, ראיונות, הערכה תוך כדי התנסות פעילה במקום התעסוקה, וכיוצא באלה.

תחומי תעסוקה (דוגמאות):

- עבודה במחלקה העוסקת בסטריליזציה של ציוד רפואי
- עבודה במחסן ציוד.

בחינת התאמה תעסוקתית:

בעקבות שיתוף פעולה עם פרויקט SEARCH, פיתחו חוקרים באוניברסיטת אוהיו כלים להערכת ההתאמה של יכולותיו האישיות של מועמד לדרישות התפקיד המוצע (Vocational Fit Assessment - VFA). בהתבסס על נתוני ה-VFA מכינים דוח המכונה Job Matching Report (ובקיצור, JMR) המהווה בסיס לבחינת היתרונות והחסרונות של כל משרה רלוונטית עבור המועמד המסוים ולזיהוי תחומים בהם ישנו צורך בהתערבות ובסיוע. החוקרים מציינים כי בחינה חוזרת ונשנית של כלים אלה הצביעו על מהימנותם, תקפותם ועל יכולתם לסייע לגורמים הרלוונטיים בהתאמת המשרה לאדם. התהליך כולו מכונה בידי החוקרים Systematic Job Matching (SJM).

(מקורות: אתר Project SEARCH; מידע נוסף על ה- Systematic Job Matching באתר Vocational Fit Assessment).

Iowa's High-School Super Senior School-to-Work Transition Program .4

תכנית זו נועדה לתת מענה לתלמידים עם מוגבלויות שונות בחומרה בינונית. התכנית הופעלה בשנה האחרונה ללימודים בתיכון ובשנת לימודים נוספת. התכנית מבוססת על שלושה מרכיבים עיקריים:

א. **תכנון קריירה ממוקד-אדם:** בני משפחה, חברים ואנשי מקצוע גויסו לחבור יחד, על מנת לסייע לתלמידים לזהות את כישוריהם, את תחומי העניין שלהם, את צורכי התמיכה שלהם, וזאת

בכדי להכין תכנית התאמה למשרה בה יוכלו התלמידים לממש את מטרותיהם בתחום הקריירה.

ב. **מספר התנסויות תעסוקתיות קצרות-טווח בשנה הראשונה**, במטרה לסייע לתלמידים לחדד ולפתח את מטרותיהם.

ג. **התמחות ממושכת יותר עם תמיכה מתמשכת**: התמחות זו נעשית במהלך השנה השנייה של התכנית (כיתה י"ג), ומטרתה לסייע לתלמיד לפתח מיומנויות עבודה ולבסס יחסים עם המעסיק בקהילה ועם עמיתים לעבודה. זאת במטרה להגיע להעסקה איכותית, אשר עשויה אף להתמשך לאחר תום הלימודים והתכנית.

85% מן הנכנסים לתכנית השתתפו בה במשך שנתיים מלאות. בשנים 2004-2005 נכנסו במסגרתה לכתה י"ג 153 תלמידים. מהם, 116 (76%) יצאו מבית הספר עם תעסוקה בשכר (לא בהכרח במקום בו התמחו), מתוכם 59% במשרה מלאה.

יש לציין, כי בדומה לשתי התכניות הקודמות שפורטו, לא מדובר בתכנית שהעניקה הכשרה למקצוע מסוים, אלא לתחום עיסוק כללי, במסגרת ההתנסות התעסוקתית במקום העבודה.

(מקור: Nietupski et al., 2006)

5. תכנית לעידוד שילוב בתעסוקה ולהצלחה בלימודים בניו-ג'רזי

התכנית הופעלה בבית ספר בניו-ג'רזי בשנות ה-90 של המאה שעברה, ומטרתה הייתה כפולה: מצד אחד, לשפר את תפקודם של תלמידים עם לקויות למידה (כמו גם תלמידים אחרים שהוגדרו "בסיכון") בבית הספר; מצד שני – להכשיר לעולם התעסוקה ולסייע במעבר אליו. התכנית התבססה על שיתוף פעולה של בית הספר, של משרד התעסוקה של ניו-ג'רזי ושל מעסיקים בסביבה.

התלמידים המצטרפים נדרשו לחתום על "חוזה" עם בית הספר. החוזה חייב את התלמידים להגביר את נוכחותם בבית הספר ל-90% לפחות, לעבור בהצלחה את הלימודים בכל המקצועות, להפחית את בעיות המשמעת שלהם, ולהימנע ממצב בו יושעו מלימודיהם. החוזה גם הגדיר תנאים ברורים להישארות בתכנית בשנתה השנייה. בית הספר עודד גם את ההורים לחתום על החוזה, אולם אי-מעורבותם לא מנעה השתתפות של ילדיהם בתכנית.

התכנית כללה בשלביה הראשונים קורס להקניית מיומנויות עבודה, במקביל לתכנית הלימודים הרגילה. ההכשרה כללה התייחסות לנושאים כגון חיפוש עבודה ושימורה, כמו גם רכישת כישורים רכים, תוך השתתפות בסימולציות ובמשחקי תפקידים. הפעילות נעשתה בקבוצות קטנות, של עד עשרה תלמידים בכל מפגש.

צוות בית הספר יצר קשר עם מעסיקים מקומיים שהביעו נכונות לספק משרות חלקיות בתשלום לתלמידים, במקביל ללימודיהם. כתמריץ להמשך, נאות משרד התעסוקה של ניו-ג'רזי להשתתף בשכר שיקבלו התלמידים עם תום לימודיהם בבית הספר בתקופת ההעסקה הראשונה שלהם, כאשר ייקלטו במשרה מלאה.

העבודה החלקית, במקביל ללימודים, לא נועדה בהכרח להיות משרה לטווח ארוך, אלא בעיקר לאפשר רכישה של הרגלי עבודה. בשנת לימודיהם האחרונה סייעו המדינה ובית הספר לתלמידים להיקלט במשרה חדשה, באותם מקרים שבהם מקום התעסוקה הראשונה לא הבשיל לכדי תעסוקה של קבע.

מעסיקים שחברו לתכנית, התחייבו לשלם לתלמידים שכר מינימום לפחות בתקופת ההעסקה שבמקביל ללימודים, לספק משרות עם המשכיות לטווח ארוך, ולאפשר קידום עם קליטת הבוגר כעובד קבוע בתום לימודיו.

התכנית הביאה לשיפור משמעותי בשלושה תחומים: נוכחות התלמידים בבית הספר, הישגיהם הלימודיים והתנהגותם. בתום השנה הראשונה, 35% מן התלמידים הציגו הצלחה בכל שלושת התחומים, ו-40% נוספים, לפחות בתחום אחד. הנותרים (25%) "שוחררו מן התכנית" בכדי לאפשר קליטת תלמידים נוספים בה. מלבד הקליטה בתעסוקה, התכנית הביאה גם לשיפור של כישורי החיים, של תפקודם הרגשי של התלמידים ושל מיומנויות תעסוקה שונות שלהם. (Knight & Rieck, 1997)

6. תכניות חניכות מקצועית בארצות הברית (בדגש על צעירים עם מוגבלויות)

לימוד מקצוע בדרך של חניכות מוסדרת במקום עבודה הינו אחת הדרכים לרכישת מקצוע בארצות הברית. תכניות החניכות מיועדות לאנשים לאחר גיל בית הספר התיכון (היא מוגדרת כ-Post-secondary option), החל מגיל 18, אף כי חלקן עשויות לקלוט חניכים כבר מגיל 16.

תכניות החניכות בארצות הברית מיועדות לציבור הרחב, ואין בהן תכניות ייעודיות לאנשים עם מוגבלויות. עם זאת, ניכר שהרשויות משתדלות להגביר את שילובם של צעירים עם מוגבלויות בתכניות אלה, במטרה לשפר את סיכויי השתלבותם בשוק התעסוקה, כפי שעולה ממסמכים רשמיים, של הממשל הפדרלי ושל מדינות בתוך ארצות הברית.

כיום מוכרות רשמית ברחבי ארצות הברית תכניות חניכות המכשירות ליותר מ-950 מקצועות שונים. נכון לשנת 2009, כ-450,000 חניכים היו משולבים בתכניות חניכות להכשרה מקצועית אצל כ-250,000 מעסיקים ברחבי ארצות הברית. החניכים היו משולבים בשורה ארוכה של תחומים מקצועיים: בנייה, תעשייה, תחבורה, טלקומוניקציה, טכנולוגיית מידע, ביוטכנולוגיה, מסחר, בריאות, צבא וביטחון, ועוד. ההכשרה נעשית תוך כדי תעסוקה בשכר (on-the-job-training), וסיומה מאפשר התמקצעות ועלייה בסולם השכר.

התכניות הן פרי יוזמה של גורמים בתעשייה, ולעתים הן מתבססות על שותפות של גורם מן התעשייה עם ארגון עובדים או ארגוני מעסיקים. לרוב, המעסיקים הם שנושאים בעלויות התכנית, כאשר גורמים ממשלתיים עשויים להוות גורם תומך, לצורך סיוע טכני וכגורם המאשר את התכניות ומספק תעודות הסמכה מקצועיות למסיימים את התכנית בהצלחה. חלק מהתכניות מאפשרות קבלה של תעודת ביניים המעידה על רכישת סט מסוים של כישורים, גם אם עדיין לא

הסמכה מקצועית מלאה, ומאפשרת השתלבות בתפקידים זוטרים יחסית בתחום המקצועי הרלוונטי.

מחקרים מצביעים על כך שתכניות המשלבות למידה המבוססת על התנסות מעשית בעבודה תורמות משמעותית להטמעת ידע ולשימורו, מגבירות את המוטיבציה ואת סיכויי ההצלחה בעבודה לאחר סיום הלימוד הפורמלי. בין היתר, הוגדרו מספר פרקטיקות שנמצאו ככאלה שעשויות להגביר את ההצלחה של צעירים – עם או בלי מוגבלויות – המשתתפים בתכניות חניכות (Oates & Martinez, 2009):

1. הקפדה על רמה גבוהה של התכניות וארגון
2. תקשורת משמעותית ומתמשכת בין בעלי תפקידים רלוונטיים הקשורים בתכניות
3. התאמה טובה של יכולותיו האישיות של הצעיר לתחום המקצוע בו הוא משולב בתכנית החניכות
4. שילוב בתכנית חניכות במקום עבודה איכותי (כולל הימצאות חונך מנוסה, אפשרות לסבב בין מחלקות/תפקידים במהלך תכנית החניכות, ועוד)
5. שילוב של לימוד איכותי בכיתה, המשלב ידע טכני עם רקע לימודי.

על אף שאלמנטים אלה חיוניים לכלל בני הנוער המשתלבים בתכניות חניכות, נמצא כי הם קריטיים במיוחד עבור חניכים עם מוגבלויות (Scholl & Mooney, 2003 אצל: Oates & Martinez, 2009).

לאור ממצאים אלה, החליט משרד העבודה האמריקאי לקדם הכנה והפצה של מידע שמטרתו לסייע בקידום הכללתם של צעירים עם מוגבלויות בתכניות חניכות מוכרות. המדינות השונות בארצות הברית מתבקשות להפיץ את המידע לאנשי מקצוע רלוונטיים באזורים השונים (Oates & Martinez, 2009).

אשר להשתלבות צעירים עם מוגבלויות בתכניות החניכות, מודגש שם כי חשוב לקיים הערכה מקדימה באשר ליכולתו של הפרט להשתלב בתכנית כזו. הערכה כזו צריכה לכלול את ההיבטים הבאים:

- יכולות והישגים בתחום הלימודי
- יכולות פיזיות וקוגניטיביות
- תחומי עניין ונטיות/כישורים אישיים
- מיומנויות תעסוקתיות.

לביצוע הערכות כאלה ניתן להיעזר בסוכנויות ובארגונים שעוסקים בסיוע פרטני בתחום התעסוקה לאנשים עם מוגבלויות. במסמך מצוין כי חלק מן המועמדים עשויים להימצא כזקוקים לתכנית הכשרה מקדימה בטרם יוכלו להתקבל לתכנית החניכות. בדרך כלל מדובר בהכשרה מאחד הסוגים הבאים:

- רכישת מיומנויות בסיסיות הרלוונטיות לתחום התעסוקה בתכנית החניכות
- הכנה כללית להשתלבות בעולם התעסוקה ("מיומנויות רכות").

תכניות קדם חניכות: דרך נוספת לשילוב צעירים עם מוגבלות בתעסוקה היא באמצעות פיתוח שותפויות עם גורמים מממנים. אלה מאפשרות לצעירים להתנסות בתעסוקה מבלי להעמיס עלויות על המעסיק, במסגרת "תקופת התמחות" או "התנסות", שממומנות בידי סוכנויות שונות. במסגרת התנסות כזו ניתן לבחון אפשרות להשתלב בהמשך בתכנית חניכות מלאה. תכניות מקדימות שכאלה, אשר מאפשרות להזיל עלויות למעסיק, עשויות להפוך את המועמדים עם המוגבלות ליותר אטרקטיביים בתחרות על מקומות בתכנית החניכות אליה ינסו להתקבל בהמשך. דרך נוספת לעידוד השתלבות של צעירים עם מוגבלות משמעותית בתכנית חניכות, היא באמצעות מימון חיצוני של תומך תעסוקה ו/או של חלק מהעלויות הנוספות הקשורות לאותו פרט, גם במהלך תכנית החניכות עצמה.

מקורות:

1. Office of Disability Employment Policy, Department of Labor
2. Vocational Education for People with Mental Health Disabilities in Massachusetts, 2006.
3. Oates & Martinez, 2009.

7. The Viscardi Center, מדינת ניו-יורק, ארה"ב

המרכז ממוקם ב-Albertson (באזור Long Island). זהו מרכז המאגד מספר ארגונים ללא מטרת רווח שעוסקים בקידום חינוך ותעסוקה אצל אנשים עם מוגבלויות. בין היתר, מפעיל המרכז תכניות הכנה לתעסוקה ("Job training programs") לאנשים עם מוגבלויות התפתחותיות, לקויות למידה, ומוגבלויות פיזיות ושכליות. התכניות מיועדות לנוער ולמבוגרים גם יחד:

א. תכנית "Navigating for the Future" מכינה את המשתתפים לעבודה בסביבה משרדית, תוך הקניית "אוריינות דיגיטלית". ההכשרה כוללת הקניית כישורי מחשב בסיסיים במערכות מיחשוב מגוונות, וכן כישורי עבודה בסיסיים נוספים. המטרה היא שהמשתתפים יסיימו את הקורס כשהם בעלי ידע רלוונטי בתחום העבודה עם מחשבים, ביטחון עצמי ויכולת משופרת לעבודה בסביבה של טכנולוגיה משרדית. בין היתר כוללת התכנית ההכשרה: היכרות עם המחשב, עם היבטים שונים של החומרה ועם תוכנות נפוצות (סביבת Office), שימוש יעיל באינטרנט ובדואר אלקטרוני, שימוש במדיה חברתיים בהקשרים עסקיים (כגון לשם שיווק ומכירות), כישורים כלליים לעבודה בסביבה משרדית, פיתוח יכולות שירות לקוחות ומענה טלפוני מתאים, וכן כתיבת קורות חיים וקידום יכולות להתראיין. בסיום התכנית, המשתתפים

אמורים להיות מוכנים לעבודה בתפקידים כגון: תמיכה וירטואלית, מזכירות, סיוע אדמיניסטרטיבי, פקידות, פקידות קבלה, שירות לקוחות, שיווק ברשת, וכדומה.⁵

ב. "כישורים קולינריים" ("Culinary Skills") – גם תכנית זו מיועדת לנוער ולמבוגרים עם מוגבלויות כאחד. מטרתה לחשוף את המשתתפים למגוון רחב של אפשרויות תעסוקה בתחום האירוח והמזון. מסיימי ההכשרה מקבלים תעודה מוכרת, ואמורה להיות להם הבנה כללית של תחום שירותי ההסעדה והמזון. בין היתר כוללת ההכשרה לימוד של יסודות העבודה במטבח, הכנת מזון מסוגים שונים ומגוון של טכניקות בישול, יסודות התזונה ותזונה בריאה, תכנון תפריט, כישורי אירוח, התנסות מעשית בבית הקפה שפועל במרכז, סיורים והתנסות מעשית במקומות עבודה (במגבלות ההיצע), וכן הכנת תיקי עבודות אישיים ופיתוח כישורים רלוונטיים לראיונות עבודה.

נוסף על תכניות אלה, מקיים המרכז גם תכניות להקניית כישורי עבודה "רכים" כהכנה כללית לתעסוקה, וכן הכשרה לעבודות פשוטות ופחות מקצועיות בחברות שילוח (הכשרה לתחומים כגון הדפסה דיגיטלית, אריזה, עבודה עם שירותי דיוור וכדומה).

(מקור: אתר The Viscardi Center)

8. הצהרת כוונות של הממשל האמריקאי בדבר מימון תכניות להכשרה

לתעסוקה לתלמידי החינוך המיוחד

מסמך רשמי של הממשלה הפדרלית בארצות הברית משנת 2015 מצביע על עדיפות במתן מימון לתכניות הכשרה לתעסוקה לתלמידי החינוך המיוחד, ובכלל זה לתכניות המבוססות על התנסות בעבודה באמצעות התמחות מעשית (Federal Register, 2015). מאחר שמדובר במסמך מן השנה האחרונה, עדיין אין מידע זמין באשר למה שנעשה בעקבותיו.

⁵ לא צוין באתר משך ההכשרה ובאיזו סביבה היא מתקיימת (כך גם לגבי תכנית "כישורים קולינריים", להלן).

סקירת תכניות ומדיניות במדינות נוספות

1. תכנית AspIT בדנמרק

תכנית ייחודית להכשרת צעירים עם תסמונת אספרגר (בעיקר) לעבודה בתחום טכנולוגיות המידע. התכנית צמחה מתוך שיתוף פעולה בין משרד החינוך הדני, המרכז הלאומי לחינוך מקצועי ושורה של ארגונים נוספים, ממשלתיים ולא-ממשלתיים גם יחד. מטרתה היא להעניק ללומדים בהן כישורים בתחום המקצועי והן כישורים כלליים, ובמיוחד מיומנויות בתחום החברתי, אשר תאפשרנה למשתתפים לחיות חיים עצמאיים, כמו גם להמשיך בעתיד ללימודים גבוהים יותר בתחום המקצועי ולהשלימם בהצלחה.

ההוראה בתכנית נעשית בקבוצות קטנות (5-6 תלמידים בכיתה), בתנאים פיזיים המותאמים לצורכי הלומדים, כשלכל תלמיד ישנה תחנת עבודה משלו. מלבד לימודים בכיתה, אשר כוללים – בין היתר – גם משימות המדמות משימות אמיתיות במקום עבודה, קיימת גם התנסות מקצועית בחברה מסחרית. בנוסף, הלומדים בוחרים גם פעילות גופנית, שבה הם נוטלים חלק פעמיים בשבוע. הלימודים מתבצעים בסמסטרים קצרים מהרגיל, על מנת לאפשר הערכה תכופה של מצב התלמידים ושל התמיכה לה זקוק כל תלמיד. צוות התכנית צוטט כאומר ש"הלומד אינו גמיש, ולכן כל דבר סביבו, צריך שיהיה גמיש" (European Agency for Special Needs and Inclusive Education/Study Visit Details (Denmark), עמ' 3).

המשתתפים בתכנית, בני 16-25, מגיעים אליה בדרך כלל ממגוון בתי ספר, הן מבתי ספר רגילים והן מבתי ספר של החינוך המיוחד. התלמידים נבחרים בידי ועדה הבוחנת את התאמתם לתכנית, על פי כישוריהם, יכולותיהם והתאמה לדרישות שוק העבודה. לאחר מכן נעשה סינון סופי של המשתתפים, במהלך תקופה של קדם-תכנית הנמשכת שישה שבועות. לכל תלמיד שנקלט בתכנית צמוד מנטור המלווה אותו ומסייע לו.

צוות ההוראה בתכנית כולל הן מורים עם רקע בתחום טכנולוגיות המידע והן מורים עם הכשרה בתחום החינוך המיוחד. כל המורים מקבלים במסגרת עבודתם בתכנית השלמה של התחום שבו חסר להם רקע (חינוך מיוחד או טכנולוגיות מידע, בהתאמה).

לדברי המארגנים, במסמך שהועבר לארגון האירופי לצרכים מיוחדים ולחינוך מיוחד, כ-80% מבוגרי התכנית עובדים בהצלחה בחברה המסחרית בה סיימו את הכשרתם המקצועית. הם מציינים עוד כי התכנית לוותה בשלוש שנותיה הראשונות במחקר הערכה, שהעלה חוות דעת חיוביות לגביה, מצד מעסיקים, תלמידים בתכנית והוריהם.

(מקורות: AspIT (1) ; AspIT (2) ; European Agency for Special Needs and Inclusive Education/Study Visit Details (Denmark)).

2. הכשרה מקצועית ומעבר של תלמידים עם מוגבלויות מבית הספר לשוק העבודה בגרמניה (תוך השוואה לאוסטריה)

גרמניה ידועה במערכת ההכשרה המקצועית רחבת-ההיקף והאיכותית שלה, אשר תוארה לא-פעם כאחת הטובות בעולם וכאחת הסיבות המרכזיות למצבה האיתן של התעשייה הגרמנית ולאיתנות כלכלתה של המדינה בכלל. מערכת זו מבוססת בעיקרה על הפניה כבר מגיל צעיר מאד של חלק מן התלמידים לבתי ספר מקצועיים, שתלמידיהם – עם הגעתם לשנות בית הספר התיכון, נכנסים להכשרה מקצועית ב"שיטה דואלית": שילוב של לימודים בבית הספר במשך יום או יומיים בשבוע עם תכנית חניכות במקום עבודה, שבמסגרתה מתמחים התלמידים במקצוע בו בחרו (במספר מקצועות, מתחילים בתקופה רצופה של לימודים, שאחריה עוברים לתקופה ממושכת של חניכות). החניכות מתבצעת באורח שיטתי, בהתבסס על הגדרות שנקבעות במישור הלאומי, על בסיס פרופילים של מקצועות ושל הכישורים המקצועיים הנדרשים עבור כל אחד מהם. ההכשרה המקצועית נמשכת לרוב שלוש שנים, אך במקרה שבו החניך מגיע להישגים הנדרשים מהר יותר, היא ניתנת לעתים לקיצור.

על אף המוניטין הרב שיש לשיטת הכשרה זו, היא אינה חפה מקשיים. כך לדוגמה, בשנים האחרונות רב הביקוש על היצע מקומות ההכשרה בתכניות החניכות, לפחות בחלק מן המקצועות המבוקשים, ורבים מן התלמידים, שכבר מצויים במסלול המקצועי, אינם מצליחים להתקבל למסגרת חניכות. בין המתקשים להתקבל בולטים תלמידים עם הישגים לימודיים נמוכים ו/או ממשפחות ממהגרים, וכן תלמידים עם "מוגבלות למידה"⁶.

באופן רשמי, תלמידים עם "מוגבלות למידה" יכולים להשתלב במסגרות חניכות. בפועל, מחקרים מצאו כי תלמידים אלה מתקשים מאד להתקבל למסגרות חניכות, ולכן – גם לרכוש מקצוע שיאפשר להם להיקלט בהצלחה בשוק העבודה. מאחר שמספר הבקשות להתקבל לחניכות במקומות מוכרים עולה בהתמדה, ובנוסף לכך מצטברות בקשות חוזרות של תלמידים, שנדחו מפאת חוסר מקום בשנה קודמת, סיכוייהם של תלמידי החינוך המיוחד (אלה עם "מוגבלות למידה") נמוכים משמעותית. בשנת 2009, לדוגמה, פחות ממחצית מכלל המועמדים לחניכות (47%) הצליחו להתקבל. בקרב תלמידי בתי הספר המיוחדים, אחוזי הקבלה היו נמוכים בהרבה – 10% בלבד מקרב המועמדים מבתי ספר אלה הצליחו להקלט בתכניות חניכות בשנה הראשונה לאחר סיום השלב הקודם בלימודים, ורבים מאלה שנדחים עלולים להדחק משוק העבודה המקצועית.

מי שאין להם סיכוי להקלט בתכניות חניכות, יכולים להקלט ב"תכניות חניכות עם רקע תיאורטי מופחת", שבהן יש – בין היתר – התאמות מיוחדות לאנשים עם מוגבלויות. הקושי הוא שרמתן של תכניות אלו נמוכה, והן מכשירות את המשתתפים בהן לתפקידים זוטרים מאד בכוח העבודה,

⁶ המונחים המשמשים בגרמניה שונים מאלה המקובלים במדינות אחרות. המונח "מוגבלות למידה" מתייחס לכל מי שיש להם לקות שמגבילה באורח משמעותי את יכולתם ללמוד או את התפתחותם, וזקוקים לפיכך לתמיכה מיוחדת בתחום הלימודים (המונח מקביל, פחות או יותר, לכלל האוכלוסייה המוגדרת כ"אוכלוסיית חינוך מיוחד" בישראל, אף שנראה שהוא כולל בנוסף לה, גם תלמידים שמתקשים בלימודים, אף שאין להם לקויות מוגדרות). כותבי המאמר שעלו מתבסס המידע כאן (Gebhardt et al., 2011) מציינים כי רבים מן התלמידים הללו מגיעים מקבוצות אוכלוסיות מוחלשות, שיש להן גורמי סיכון מרובים, ובכללם עוני, אבטלה, רמת השכלה נמוכה של ההורים, וכיו"ב.

בעיקר תפקידי אסיסטנטים לבעלי מקצוע מוסמכים (עוזרי צבעים, עוזרי גננים, עוזרי נגרים, וכיו"ב). מי שלא מצליחים להקלט אף בתכניות חניכות אלו, יכולים להכנס להכשרה קדם-מקצועית שנמשכת שנה אחת, ושמטרתה לעורר אצל התלמיד עניין בתחום מקצועי מסוים, תוך ביסוס כישורי עבודה בסיסיים הנדרשים לשם כניסה ראשונית לתחום זה. תכניות אלו נתקלות בביקורת רבה, משום שתרומתן לשיפור סיכויי ההשתלבות בשוק העבודה נמוכה למדי – רק כשליש מן הלומדים בהן הצליחו להקלט במסגרות חניכות, נכון לשנת 2004 (אם כי רוב מי שנקלטו סיימו את החניכות בהצלחה).

מסגרת נוספת, שמביאה לסיכויי קליטה טובים יותר בתכניות חניכות לצעירים עם מוגבלויות (62%), היא זו המוגדרת "כיתות לימוד מעשיות" (Praxis Klassen), אשר בהן מושם דגש על השמה במקומות עבודה, תוך סיוע מצד עובדים סוציאליים, יותר שעות הוראה והתמחות מקצועית מפקחת במסגרת שעות הלימודים בבית הספר עצמו. לכיתות אלה לא מגיעים דווקא תלמידים עם "מוגבלות למידה", אך הם בכל זאת מוגדרים כבעלי סיכון מוגבר להכשל בבחינות הסיום הרגילות של בית הספר התיכון.

גבהרט ועמיתיו (Gebhardt et al., 2011) משווים את המצב בגרמניה לזה שבאוסטריה, שגם בה פועלת "שיטה דואלית" דומה להכשרה מקצועית. עם זאת, בשונה מגרמניה, אוסטריה הטמיעה לתוך שיטה זו, החל בשנת 2003, גם פרקטיקות הנובעות מן הניסיון בתחום התעסוקה הנתמכת, ובכללן אימון תעסוקתי ומתן סיוע אישי בעבודה ובלמודים. הם מציינים כי ראיות ראשונות מצביעות על הצלחה אפשרית של שילוב גישות זה ועל תרומתו להפחתת הנשירה ממערכות החינוך וההכשרה המקצועית; אולם, לפחות בעת כתיבת המאמר, הנתונים שהצטברו לא הספיקו להסקת מסקנות מבוססות.

(מקור: Gebhardt, Tretter, Schwab & Gasteiger-Klicpera, 2011)

מדיווח אוסטרי לסוכנות האירופית לצרכים מיוחדים וחינוך מכליל עולה כי אוסטריה מאפשרת כיום שני סוגים של התאמות לתלמידים עם צרכים חינוכיים מיוחדים (SEN) הלומדים בתכניות החניכות הכלליות: האחת, הארכה של תקופת החניכות. השנייה, אפשרות להסתפק בתעודת הסמכה חלקית. לבוחרים באפשרות השנייה מורכבת תכנית לימודים אישית, ובסופה של תקופת החניכות, הם עוברים בחינת הסמכה חלקית המותאמת לתכנית הלימודים הייחודית להם (European Agency for Special Needs and Inclusive Education/Austria).

יצוין כי על אף המבנה המסורתי של מערכת הלימוד בגרמניה, הכוללת מערכות נפרדות (במקרים רבים) לתלמידים עם מוגבלויות, הכריזה בשנת 2013 מדינת בוואריה שבדרום גרמניה על תכנית פיילוט, שבמסגרתה ילמדו תלמידים עם וללא מוגבלויות במסגרות משותפות בחינוך המקצועי (CEDEFOP, 2013).

3. עידוד השתתפות צעירים עם מוגבלויות בתכניות חניכות בבריטניה

בעקבות התרחבותן של תכניות לימוד מקצוע בדרך של חניכות בבריטניה, פרסם בשנת 2015 המכון הלאומי ללימודי המשך למבוגרים בבריטניה (NIACE) "ארגז כלים" זמין ברשת, שנועד למעסיקים ומסייע להם לשלב ביתר הצלחה אנשים עם מוגבלויות בתכניות חניכות. "ארגז הכלים" כולל הסבר למעסיקים החונכים בדבר היתרונות שבהעסקה ובהכשרה של אנשים עם מוגבלויות, וכן מידע שנועד לסייע ביישום ההמלצה. במקביל, פורסם מידע עבור אנשים עם מוגבלות, כדי לסייע להם להכנס לתכניות חניכות. יצוין כי מדובר בתכניות שמיועדות לאנשים שכבר סיימו את לימודיהם בבית הספר, וכי לא מדובר בתכניות ייחודיות לאנשים עם מוגבלויות, אלא להיפך – לסייע לאנשים עם מוגבלויות להקלט בתכניות חניכות המיועדות לציבור הרחב. (CEDEFOP, 2015)

4. מרכז Atmavishwas במדינת גואה בדרום-מערב הודו:

מרכז Atmavishwas הוקם בשנת 2002, והוא גדל מאז בהתמדה. הוא מיועד לצעירים עם מוגבלויות עד גיל 30. במרכז מתקיימים קורסי הכשרה לתחומי עיסוק שונים, במטרה לאפשר לתלמידים לרכוש ביטחון וכישורי חיים בסיסיים, אך גם מיומנויות מקצועיות שתאפשרנה להם להשתלב בשוק התעסוקה: בישול, אפייה וגננות, כמו גם מלאכות יד שונות: הכנת מוצרים שונים מנייר, תפירה, רקמה, ייצור נרות, קדרות, ועוד.

בשלב מתקדם של קורס ההכשרה, החניכים מקבלים תשלום, בהתאם לתפוקה שלהם, על מנת לעודד אותם להתקדם ולהצליח יותר. לקראת סיום ההכשרה, המרכז מבטיח להם סיוע בהכנת תכנית להקמה של עסק ביתי קטן, וכן סיוע בשיווק תוצאתם דרך המרכז.

(מקור: אתר Atmavishwas)

5. תכנית הכשרה לתעסוקה לתלמידי תיכון עם מוגבלויות פיזיות – טורונטו,

קנדה

לינדסי ועמיתותיה (Lindsay et al., 2012) חקרו תכנית הכשרה לתעסוקה המיועדת לתלמידי תיכון (בני 15-20) עם מוגבלויות פיזיות, שלא היה להם ניסיון קודם בתעסוקה בשכר. תכנית ההכשרה, שנפרסה על פני 12 חודשים, התקיימה בבית חולים לילדים בטורונטו, במקביל ללימודים בבית הספר וכהשלמה להם. בין היתר, כללה התכנית שתי תקופות של התנסות מעשית בתעסוקה נתמכת בעסקים בקהילה, האחת למשך שבוע בחופשת האביב, והאחרת למשך שלושה שבועות במהלך חופשת הקיץ. השיבוץ לתחומי התעסוקה נעשה על פי הערכה פרטנית של כל משתתף ועל בסיס תחומי העניין שלו. בנוסף, כללה התכנית סדנאות לביסוס מיומנויות, אשר התקיימו במהלך שלושה סופי שבוע, וכן תמיכה מצד אנשי מקצוע שונים ותמיכה של מנטורים, בוגרים צעירים עם

מוגבלויות, שחלקו את ניסיון חייהם עם משתתפי התכנית. כן כללה התכנית לימוד של מיומנויות בסיסיות שונות, שרלוונטיות לעולם העבודה: מענה טלפוני, צילום מסמכים, קבלת קהל ושירות לקוחות, תיוק ודיוור, כתיבת קורות חיים ומיומנויות התראיינות, ניהול זמן, תיעדוף משימות, יכולת ארגון, פתרון בעיות, קבלת החלטות ודייקנות. אמנם אין מדובר בתכנית המיועדת להכשרה למקצוע מסוים, אך היא מובאת כאן בשל תפיסה ייחודית ומקיפה, ובעלת מאפיינים שונים מאלה של תכניות שגרתיות להכנה לעולם התעסוקה.

(מקור: Lindsay, Adams, McDougall & Sanford, 2012)

נושאי חתך

עד כה עסקנו בעיקר בסקירה של תכניות. כעת נפנה לסקור נושאי חתך אחדים ששבים ועולים בתיאורי התכניות ובמחקרים בתחום זה.

1. אפשרויות בחירה / התאמת מגמת הלימוד או השיבוץ התעסוקתי לתלמיד

חלק מתיאורי התכניות שהובאו לעיל כולל מידע מפורש על האופן בו נעשית ההתאמה של תחום הלימוד או תחום ההתנסות התעסוקתית למשתתף בהן. בחלק מן התכניות נעשה שימוש ביותר מדרך אחת להתאמה בין התלמיד/מועמד לתחום התעסוקה בתקופת החניכות או ההתנסות בעבודה. להלן דרכים שונות, מעבר להעדפה האישית של התלמיד, בהן נקבעת ההתאמה של תלמידים למקום/תחום ההתנסות או ההכשרה:

א. **התנסות תעסוקתית במספר תחומי עיסוק, ברוטציה:** התנסות כזו מאפשרת "טעימה" של תחומי עיסוק שונים. על בסיס מציאת עניין בתחום בו התנסה התלמיד, ועל בסיס הצלחתו להשתלב בתחום זה, ניתן לנסות ולסייע לו להשתלב בהמשך בהכשרה מקיפה יותר ו/או בהשמה במקום עבודה קבוע בתחום עיסוק דומה (לפי הצורך, תוך מתן תמיכות נדרשות). (The Continental Project באריזונה; תכנית המעבר בתיכונים במדינת איווה; פרויקט SEARCH, ובמידה מוגבלת יותר, גם התכנית של בית החולים בטורונטו).

ב. **כלי שיטתי מבוסס-מחקר להתאמה בין יכולות אישיות של מועמד לדרישות התפקיד המוצע:** כגון כלי ה-Vocational Fit Assessment (VFA) שפותח בידי חוקרים מאוניברסיטת אוהיו, בשיתוף עם פרויקט SEARCH, ואשר תואר לעיל תחת תיאור הפרויקט. גם מסמך מדיניות רשמי של משרד העבודה האמריקאי, שסקרנו לעיל, התייחס לצורך לבחון בכלים מקצועיים את התאמתו של מועמד לתכנית חניכות ולמקצוע ספציפי, על בסיס הערכת יכולות וכישורים, ואף המליץ לבצע הערכה כזו באמצעות גורם מקצועי מתאים (Office of Disability Employment Policy, Department of Labor).

ג. **תכנון קריירה ממוקד אדם,** על בסיס שיחות עם התלמיד/מועמד עצמו, עם בני משפחתו (לרוב הורים, כשמדובר בצעירים), ואף עם חברים ומעגלי תמיכה נוספים (תכנית המעבר באיווה).

2. התאמת תכנית הכשרה אישית

בספרות מוזכרת האפשרות להתאמה אישית של תכנית ההכשרה לפרט. הדבר עשוי להתבטא בסוג התעודה המקצועית הניתנת לפרט עם סיום הלימודים (European Agency for Special Needs and Inclusive Education/Austria), בתכנית הלימודים, או באמצעי עזר בהם נעשה שימוש במהלך ההכשרה. ראה ב-

European Agency for Special Needs and Inclusive Education, Policy and Practice in the Field of Special Needs Education, Literature Review, 2012.

3. שיתוף פעולה עם מעסיקים והתאמת מגמות הלימוד/ההתנסות לשוק

העבודה

חלק מן התכניות שנסקרו כולל מרכיב משמעותי של שיתוף פעולה עם מעסיקים בשוק החופשי. רכיב זה מאפשר:

- א. **התנסות במקומות עבודה אמיתיים בשוק החופשי**, להבדיל מהתנסות בתוך מסגרת בית הספר או מוסד הכשרה אחר: כפי שיפורט להלן, התנסות מוקדמת במקום עבודה, כבר בגיל בית הספר התיכון, נמצאה כגורם שמנבא באופן מובהק סיכויי השתלבות טובים של צעירים עם מוגבלויות בשוק העבודה החופשי לאחר סיום הלימודים. יש להניח כי השפעה חיובית על סיכויי התעסוקה נובעת הן מצבירת בטחון עצמי ומיומנויות עבודה כלליות ("כישורים רכים"), הן מצבירת ידע וניסיון בתחום העיסוק המסוים בו התנסו/התמחו התלמידים, והן – בחלק מן המקרים – מהשתלבות של התלמידים במקומות בהם התנסו במהלך הלימודים, כעובדים קבועים לאחר סיומה של תקופת ההתנסות/חניכות.
 - ב. **הזדמנות ללימוד מקצוע (בתכניות חניכות)**, או לפחות לרכוש מיומנויות תעסוקתיות משמעותיות בתחום תעסוקה מסוים (מעבר לכישורים ה"רכים").
 - ג. **הזדמנות להכנסה כספית**, במסגרות בהן ניתן שכר לתלמידים במהלך ההתנסות התעסוקתית – בעיקר בתכניות חניכות, שמבוססות על לימוד משמעותי של מקצוע, תוך עבודה מעשית לאורך זמן, אך גם בתכניות אחרות.
 - ד. **ניתוב ההתנסות התעסוקתית לתחומים שבהם ישנו ביקוש לעובדים**: במקרים רבים, המעסיקים שמשתייכים פעולה עם תכניות אלו – ולעתים קרובות מממנים אותן או משתתפים במימון – עושים זאת, בין היתר, על בסיס ביקוש לעובדים בתחומים בהם הם עוסקים. כך, המעסיקים מקבלים כוח עבודה (בחנים או תמורת שכר נמוך יחסית, בתקופת ההתנסות/החניכות), ובה בעת מכשירים עובדים, שלפחות חלקם עשויים להיקלט לעבודה קבועה אצלם, או באותו תחום מקצועי, עם סיום הלימודים. לא פלא, לפיכך, שתכניות חניכות – כגון בגרמניה ובארצות הברית – ממומנות בעיקרן בידי מפעלי תעשייה ו/או בידי ארגוני מעסיקים. מבחינת התלמידים יש בכך פוטנציאל לרכוש ניסיון תעסוקתי, או אף מקצוע של ממש, בתחום בו קיים ביקוש לעובדים.
 - ה. **סיכוי להשתלבות במקום העבודה בעתיד**: חלק מן התכניות מצהירות על אפשרות של התלמידים להקלט בעתיד במקום העבודה בו מתקיימת ההתנסות.⁷
- בין מסגרות ההכשרה ישנן המדגישות את הקפדתן להעניק כישורים – ואף ידע מקצועי של ממש – הרלוונטיים לשוק העבודה העכשווי, לאו דווקא באמצעות הקשר עם מעסיקים. הבולט מבחינה זו

⁷ כך, לדוגמה, בתכנית שהופעלה בבית הספר בניו-ג'רזי, וכן בפרויקט SEARCH, שבו זו אמנם לא מטרה חד-משמעית, אך חלק מן המשתתפים נקלטו במסגרות בו התלמדו באחת מתקופות ההכשרה שלהם. דוגמה מעט שונה היא של מרכז Atmavishwas בהודו, שמוסייע ללומדים בו להכין תכנית להקמה של עסק ביתי, וכן מסייע למסיימי הקורסים לשווק את תוצרתם באמצעות המרכז.

בין המסגרות שנמנו מעלה הינו ה- COOP Tech הניו-יורקי, שמדגיש במפורש את התאמת מגמות הלימוד בו לצורכי השוק.

4. מיקום ההכשרה

מתיאור התכניות השונות שהובאו לעיל, ניתן להבחין בטיפוסים אחדים של תכניות הכשרה לתעסוקה, מבחינת המבנה שלהן והמקום בו ניתנת ההכשרה:

א. **הכשרה שכולה, או רובה ככולה, מתבצע בכיתה לימוד בבית ספר או במרכז הכשרה.** כך, לדוגמה, ב-COOP Tech בניו-יורק, במרכז Viscardi במדינת ניו-יורק ובמרכז Atmavishwas בגואה, הודו. זאת נוסף על תכניות מעבר שונות, שלא נסקרו לעיל, ושמתקיימות בתוך בתי ספר לחינוך מיוחד, במטרה לבסס אצל התלמידים כישורי עבודה וכישורי חיים עצמאיים. בחלק מן המוסדות מוקמת סימולציה של מקום עבודה. כך, לדוגמה, הארט ברנט וקריפן (Hart Barnett & Crippen, 2014) מתארים תכנית שהופעלה בבית ספר לחינוך מיוחד בארצות הברית בו לומדים תלמידים בספקטרום האוטיסטי ו/או עם מוגבלות שכלית. במסגרת התכנית הוקמה בבית הספר "מסעדה" המופעלת בידי התלמידים, בסיוע מוריהם, ואשר משרתת את התלמידים ואת צוות בית הספר. למקרא תיאור התכנית ניתן להתרשם שמטרותיה העיקריות הן רכישה של מיומנויות תעסוקתיות כלליות וביסוס של כישורי חיים עצמאיים, ולא דווקא הכשרה לעבודה בתחום המסעדות.

ב. **הכשרה המשלבת רכישת כישורים בכיתה בבית ספר עם התנסות תעסוקתית (או מספר התנסויות קצרות) במקומות עבודה בשוק החופשי.**⁸ בחלק מן המקרים, כגון מרבית תכניות החניכות בגרמניה לנערים בגיל בית הספר התיכון (לאו דווקא עם מוגבלויות), מחולקת ההכשרה בין ימי לימוד שבועיים בבית הספר לעיקר ההכשרה המקצועית, שמתבצע במקומות העבודה.

ג. **תכניות שפועלות במקומות תעסוקה, עם או בלי שלב קודם שמתקיים בבית הספר.** זו התפיסה העומדת בבסיסן של חלק מתכניות החניכות, כמו גם בבסיסן של שתיים מתכניות ההכשרה הבולטות למתבגרים עם מוגבלויות שנסקרו לעיל: פרויקט SEARCH הבינלאומי וה-Continental Project באריזונה. תכניות אלו כוללות אמנם גם לימודים פורמליים בכיתה, אולם בשתייהן מדגישים כי הלימודים מתבצעים בכיתות שנמצאות בתוך מקום ההתנסות התעסוקתית, דבר שמונע היווצרות של נתק תודעתי (ואולי גם קשיי התארגנות ומגבלות לוח זמנים) בין הלימודים הפרונטליים להתנסות התעסוקתית עצמה.⁹

⁸ לדוגמה: התכנית למתבגרים עם מוגבלויות פיזיות בבית החולים בטורונטו.
⁹ במקרה של ה-Continental Project צוין כי ישנם גם תלמידים המשלבים את ההתנסות עם לימודים בבית הספר התיכון עצמו, אולם ניתן להבין מן הדברים כי תיאור זה מבטא מקרים מעטים שחורגים מן הכלל (Peterson & Ellsworth, 2003).

5. אורך תכניות ההכשרה

אורך התוכניות מגוון מאוד, בהתאם למטרותיהן ולשלב בו הן מבוצעות. מטבע הדברים, אורכן של תכנית להכשרה מקצועית ספציפית תלוי במידה רבה בכמות החומר ובמשך ההתנסות הנדרש כדי להגיע לרמה המקצועית המצופה. תכניות אחרות, המתמקדות בהקניית כישורי עבודה כלליים יותר, נבדלות גם הן זו מזו באורכן ובמבניהן: חלקן נועדו להוות השלמה של הלימודים בבית הספר, ונמשכות שנה או שנתיים, במקביל ללימודים הרגילים; אחרות מאפשרות התנסות תעסוקתית, לעתים משולבת במידת-מה בלימודים כלליים או בהקניית כישורים "רכים", ועשויות להמשך ממספר חודשים ועד לשנים אחדות. לעתים אורך התכנית אינו קבוע, ומשך השחייה של המשתתף בהן מותאם ליכולותיו ולצרכיו (כגון ב-Continental Project באריונה, בו עשויים המשתתפים להשאר בתכנית מספר שנים, אך לא יאוחר מגיל 22, וכגון חלק מתכניות החניכות וההכשרה המקצועית, שאורכן מותאם לקצב ההתקדמות האישי של החניך).

לא ניתן להשוות בין היתרונות והחסרונות של מבני תכניות שונים לצורך הסקת מסקנות אופרטיביות. זאת, בשל אופיין המגוון מאד של התכניות, של מטרותיהן ושל מאפייני המשתתפים בהן.

6. הכשרת צוות ההוראה

הסוכנות האירופית לצרכים מיוחדים וחינוך מכליל סוקרת את ההכשרה המקצועית לתלמידי החינוך המיוחד במדינות אירופה. בסקירה זו ישנה התייחסות מיוחדת לסוגייה של הכשרת צוותי ההוראה: על צוות ההוראה להיות בעל ידע מתאים בעולם התוכן המקצועי של תחום ההכשרה, מצד אחד, ובעל ידע ויכולות פדגוגיות מתאימות לאוכלוסיית התלמידים, מצד שני. הסוכנות מציינת כי קיימת שונות בין המדינות בדרישות ההשכלה והניסיון מצוות ההוראה. מעבר לדרישות המקדמיות, הסוכנות מציינת גם את קיומן של מערכות השתלמות והעשרת ידע לצוותים הקיימים. ראו מקורות:

European Agency for Special Needs and Inclusive Education, European Patterns of Successful Practice in Vocational Education and Training, 2013 .

הנושא מוזכר גם ב-

European Agency for Special Needs and Inclusive Education, Policy and Practice in the field of Special Needs Education, Literature Review, 2012.

7. ליווי תעסוקתי

חלק מן התכניות שתוארו לעיל כולל מרכיב ברור של ליווי והנחיה במהלך ההתנסות התעסוקתית, ולעתים גם במהלך התעסוקה לאחר סיום התכנית. ליווי כזה עשוי להנתן בידי מלווי תעסוקה/מאמני תעסוקה, שזה מקצועם, אך הוא עשוי להתבצע גם על ידי חונך מקרב העובדים במקום בו מתבצעים ההתנסות התעסוקתית או החניכות. כך, לדוגמה, בתכנית SEARCH,

מקפידים למנות לכל משתתף גם מנטור מעובדי המחלקה בה מועסק לתקופת התנסות. המנטור אמור להיות בקשר קבוע עם התלמיד ועם אנשי המקצוע שמלווים אותו בבית הספר. בתכנית SEARCH מקפידים גם על הליווי המקצועי לאחר סיום התכנית והיקלטותו של המשתתף בתעסוקה קבועה בשוק החופשי. ליווי זה כבר אינו ניתן ישירות בידי צוות התכנית, אלא בידי גורם מקצועי מקומי העוסק בסיוע לאנשים עם מוגבלויות בתחום העבודה. כך, העובד החדש אינו נזרק לבדו למים העמוקים עם סיום התכנית, אלא ממשיך לקבל ליווי ותמיכה לאורך זמן, ולפחות בתקופת הקליטה הראשונית בעבודתו החדשה (אתר Project SEARCH).

בתכנית המעבר למתבגרים עם מוגבלויות פיזיות, שהוקמה בבית חולים לילדים בטורונטו, ואשר תוארה גם היא לעיל, שילבו גם תמיכה של מנטורים שהינם בוגרים צעירים עם מוגבלויות, על מנת שאלה יוכלו לחלוק עם התלמידים את ניסיונם בהתמודדות עם אתגרי המעבר לחיים הבוגרים (Lindsay et al., 2012).

חשיבות הליווי של המשתתפים במהלך המעבר לתעסוקה ובמהלך התעסוקה עצמה מוזכר גם ב-

European Agency for Special Needs and Inclusive Education, European Patterns of Successful Practice in Vocational Education and Training, 2013.

8. קריטריונים להצלחה

במסמכי הסוכנות האירופית לצרכים מיוחדים ולחינוך מכליל, מוזכרים ארבעה קריטריונים לזיהוי תכנית מצליחה:

- תפוקות התכנית, כגון מספר קורסים להכשרה, מספר משתתפים, מספר בוגרים.
- שינויים אשר חלו בקרב המשתתפים בתחום התעסוקה ובהיבטים דוגמת כישורים רכים וביטחון עצמי.
- שינויים אשר חלו בתפיסת המשתתפים, כגון שביעות רצון ממוסד הלימודים ומצוות ההוראה או חוללות עצמית.
- שינויים הנוגעים להיבטים חברתיים רלוונטיים. לדוגמה, שינוי באיכות החיים של המשתתף והפחתת הצורך בתמיכות.

ראו: European Agency for Special Needs and Inclusive Education

European Patterns of Successful Practice in Vocational Education and Training, 2013

ממצאים מחקריים על הכנת צעירים עם מוגבלות לעולם העבודה

מחקרים מן השנים האחרונות ניסו לבחון פרקטיקות שונות של הכנת מתבגרים עם מוגבלויות למעבר מבית הספר לחיי העבודה. חלקם עושים שימוש בכלים סטטיסטיים על מנת לבחון אילו משתנים בתקופת בית הספר עשויים לנבא השתלבות מוצלחת בעולם העבודה ו/או בלימודים על-תיכוניים, ואחרים התמקדו בשיטות מחקר איכותניות. רוב המחקרים האלה אינם מתמקדים בהכשרה מקצועית (שכאמור, כמעט שאינה קיימת באופן ממוקד בבתי ספר מיוחדים או במסגרות ייעודיות אחרות לבני נוער עם מוגבלויות). עם זאת, המחקרים עוסקים במרכיבים שונים של הכנה לתעסוקה באופן כללי, שרבים מהם עשויים לשמש גם מתכנני תכניות הכשרה מקצועית. נתמקד תחילה במחקרים סטטיסטיים, ולאחר מכן נסקור מחקרים שנקטו שיטות איכותניות לזיהוי פרקטיקות מוצלחות לסיוע במעבר מבית הספר לבגרות.

שני משתנים נמצאו על ידי חוקרים שונים כמנבאים סטטיסטיים חזקים של השתלבות בתעסוקה או בלימודים על-תיכוניים.

א. **התנסות מעשית בעבודה בתקופת התיכון**: זו נמצאה כאחד משני המנבאים הטובים ביותר להשתלבות בעבודה בשוק החופשי לאחר מכן בידי ווהמן ועמיתיו (Wehman et al., 2015), אשר ניתחו נתונים בדבר 2,900 תלמידי חינוך מיוחד בארצות הברית שסיימו את לימודיהם בשנת הלימודים 2002-2003. על אף שלא ניתן להוכיח קשר סיבתי, אך בהתבסס על ניסיון מעשי בשטח, ווהמן ועמיתיו ממליצים לבתי הספר לשלב בתכניות המעבר שלהם רכיב של התנסות בעבודה במקביל ללימודים בתיכון – הן בתוך מסגרת בית הספר והן, ככל האפשר, במקומות עבודה בקהילה, באמצעות הקמה של תכניות התמחות או אף סיוע לתלמידים להשתלב בעבודה בשכר אצל מעסיקים בסביבה.

גם פפאי ובמברה (Papay & Bambara, 2014), שניתחו נתונים מתוך מחקר מתמשך על מעבר צעירים עם מוגבלות שכלית (וככל הנראה גם צעירים בספקטרום האוטיסטי) לחיים הבוגרים, מצביעות על ניסיון תעסוקתי מוקדם כמנבא מובהק של תעסוקה לאחר התיכון.¹⁰ טסט, ברתולומאו ובתיונה (Test, Bartholomew & Bethune, 2015) מצאו כי עבודה בשכר, במקביל לשתי שנות הלימודים האחרונות בתיכון, מנבאת השתלבות טובה יותר בעבודה ו/או בלימודים בשנים שלאחר סיום בית הספר. בשנות ה-90 מצאו קולי וגיימיסון כי בוגרי חינוך מיוחד במדינת ניו-יורק, שהתנסו בתעסוקה (בשכר או שלא בשכר) בעת הלימודים, השתלבו באופן מוצלח יותר בעבודה: הם קיבלו שכר גבוה יותר, עבדו שעות רבות יותר והיו מועסקים באורח רצוף יותר בשנים שלאחר סיום בית הספר, בהשוואה לחבריהם שלא התנסו בעבודה בתקופת התיכון (Colley & Jamison, 1998 אצל: Miller & Smith, 2002). ממצאים

¹⁰ ליתר דיוק, הן מצאו כי ההתנסות התעסוקתית בתקופת התיכון מנבאת השתלבות בשוק העבודה החופשי בשנים השלישית והרביעית שלאחר סיום בית הספר, אך לא בשנתיים הראשונות שלאחר תום הלימודים, שבהן היו לבעלי הניסיון התעסוקתי דווקא סיכויים מוגברים להיות מובטלים, בהשוואה לעמיתיהם. הן מציינות כי המגמות הסותרות הללו מצריכות בירור נוסף.

דומים עלו כבר בשנות ה-80 במחקר שהתייחס לתלמידים עם לקויות למידה שסימו את לימודיהם (Fourqurean, 1991 אצל: Miller & Smith, 2002).

ב. **ציפיות ההורים להשתלבות ילדיהם בשוק העבודה** נמצאו על ידי ווהמן ועמיתיו (Wehman et al., 2015) כמנבא החזק השני להשתלבות בעבודה בשוק החופשי. גם ממצאיהן של פפאי ובמברה הצביעו על ממצאים דומים (Papay & Bambara, 2014), לא רק באשר לסיכויים מוגברים להיות מועסקים לאחר התיכון, אלא גם באשר לסיכויים מוגברים להמשיך ללימודים על-תיכוניים. גם טסט, ברתולומאו ובתיונה (Test, Bartholomew & Bethune, 2015) מתארים קשר סטטיסטי בין ציפיות ההורים ומעורבותם להצלחה בעבודה ובמסגרות נוספות בשנים שלאחר בית הספר. חשוב לציין כי לא ניתן להסיק מן הממצאים הסטטיסטיים הללו את קיומו של קשר סיבתי בין ציפיות ההורים לבין הצלחת ילדיהם בהמשך. ייתכן שלציפיות ההורים יש אפקט שמדרבן להצלחה, אך ייתכן גם, שהורים נוטים לטפח ציפיות גבוהות כשהם נוכחים שילדיהם מצליחים בלימודים ובהתקדמות לחיים עצמאיים, וציפיות נמוכות יותר כאשר הם נוכחים שילדיהם סיכויים לא-גבוהים להצליח.

חוקרים בחנו כמה מן הפרקטיקות הנהוגות בתכניות הכנה למעבר של צעירים עם מוגבלויות :

א. **הכשרה כללית לתעסוקה** : ווהמן ועמיתיו (Wehman et al., 2015) מצאו כי הכשרה כללית לתעסוקה מנבאת גם היא באופן מובהק השתלבות עתידית בעבודה, אם כי בעוצמה פחותה מזו של ההתנסות התעסוקתית המעשית ושל ציפיות ההורים. פפאי ובמברה (Papay & Bambara, 2014) מצאו כי הקניית כישורי חיים בזמן הלימודים בתיכון הינה מנבא חיובי חזק של השתלבות בלימודים על-תיכוניים בשנים שלאחר מכן.¹¹

ב. **רכישת כישורי מחשב** : ווהמן ועמיתיו (Wehman et al., 2015) מצאו כי הכשרה בתחום זה מנבאת גם היא באופן מובהק השתלבות עתידית בעבודה.

ג. **לימודי מקצוע על-תיכוניים ולימודים אקדמיים** : ווהמן ועמיתיו (Wehman et al., 2015) מציינים כי לימוד מקצוע ספציפי ו/או לימודים אקדמיים נמצאו כמנבאים מובהקים של הצלחה עתידית בשוק העבודה. יש לציין כי ממצאיהם מתייחסים ללימודים על-תיכוניים, ולא ברור אם ניתן להסיק מכך לגבי ההשפעה של לימודי מקצוע במסגרת בית הספר. עם זאת, מחקר ישן יותר, שפורסם ב-1991, מצא כי תלמידים עם מוגבלויות המקבלים הכשרה מקצועית יעודית במהלך לימודיהם בבית הספר נוטים לתפקד טוב יותר, הן בבית הספר והן בעבודה, ולהתמיד בתכניות מעבר אישיות להכשרה לקריירה וליעדים נוספים לתקופה שלאחר תום הלימודים בתיכון" (Wagner, 1991 אצל: Knight & Rieck, 1997, עמ' 42).

¹¹ החוקרות מציינות כי ממצא זה אינו עולה בקנה אחד עם ממצאים קודמים בתחום זה ומסבירות את השוני בממצאים בכך, שהמחקר הקודם בלבד בין הקניית כישורי חיים (ואולי כישורי תעסוקה אחרים) ובין הקנייה של כישורים חברתיים. לדבריהן, הדבר השפיע בעיקר על הממצאים הנוגעים לצוערים בספקטרום האוטיסטי בתפקוד גבוה, שסיכוייהם להמשיך ללימודים על-תיכוניים גבוה יחסית. עם זאת, יצוין כי מסקנתן זו אינה ברורה למקרא המאמר, שכן לפי כותרת מאמרו, מחקרן אמור להתמקד בצעירים עם מוגבלות שכלית (שאינם חופפים את אוכלוסיית הצעירים בספקטרום האוטיסטי בתפקוד גבוה). ייתכן כי הן כוללות בהגדרה של "Intellectual disabilities" גם צעירים בספקטרום האוטיסטי, שאינם נכללים בהגדרה זו דרך כלל.

ד. **תכנון המעבר בתקופת בית הספר** : תכניות שונות העוסקות בהכנה של מתבגרים עם מוגבלויות לחיים הבוגרים, ובכלל זה לתעסוקה, כוללות תהליך מאורגן של תכנון המעבר, אשר מתרחש עוד בשלב הלימודים בתיכון, לרוב בסיוע אנשי צוות חינוכי; לפעמים תוך מעורבות של אנשי מקצוע נוספים, ואף של בני המשפחה, ולעתים אף של חברים ומעגלי תמיכה נוספים. ממצאיו של ווהמן ועמיתיו אינם מצביעים על קשר בין תכנון המעבר בשלב בית הספר לבין הצלחה בשוק העבודה מאוחר יותר (שם). פפאי ובמברה (Papay & Bambara, 2014) מצאו כי תהליך כזה, במקרים בהם היו מעורבים בו מספר גורמים מקצועיים, מנבא הן תוצרים חיוביים והן תוצרים שליליים. החוקרות מציינות כי ייתכן, שלפחות בחלק מן המקרים, מעורבות של מספר אנשי מקצוע בתהליך התקיימה כאשר היה מדובר בצעיר המתמודד עם אתגרים רבים במיוחד, ומכאן שגם סיכוייו להצליח במעבר היו פחותים מלכתחילה. לעומת זאת, מקרים בהם הצעיר היה מעורב משמעותית בתהליך התכנון של המעבר ניבא סבירות גבוהה להצלחה: סיכוי מוגבר להשתתף בלימודים על-תיכוניים בשנים הראשונות שלאחר סיום בית הספר ולהיות מועסק בשנים הללו. עם זאת, הצעירים שהיו מעורבים בתכנון תהליך המעבר שלהם נמצאו גם בסבירות נמוכה משמעותית משל עמיתיהם לדווח על תחושה של הנאה מהחיים במהלך השנים שלאחר היציאה מהתיכון (שם). החוקרות מצאו עוד כי מעורבות של בני המשפחה בתהליך התכנון הינה מנבא מובהק וחזק של השתתפות בלימודים על-תיכוניים בשנה השלישית ובשנה הרביעית שלאחר סיום התיכון, וכן של תחושת הנאה מהחיים באותן שנים. עם זאת, הן מצאו קשר סטטיסטי שלילי בין מעורבות המשפחה לתעסוקה בשנים הללו (שם). החוקרות אינן מספקות הסבר לממצא זה, אך ניתן לשער כי התמקדות בלימודים גרמה לירידה בשיעורי התעסוקה בשנים אלה.

ווהמן (Wehman, 2013) מונה תחומים מרכזיים שנמצאו חיוניים להצלחה במעבר לבגרות, ובכלל זה לעבודה, ופרקטיקות שנמצאו במחקרים שונים כמועילות לקידום:

א. **פיתוח הגדרה עצמית, נחישות ויכולת סגור עצמי**, באמצעות מתן הזדמנויות לתרגל בחירה חופשית, באופן שהינו משמעותי לתלמיד. ווהמן מוסיף כי חשוב להיות קשובים לתלמיד ולמשפחתו, בכל הנוגע לרצונות, צרכים ומחשבות שהם מעלים. לדבריו, הקשבה כזו הינה מפתח לתהליך מעבר מוצלח, מה גם ש"הם לעתים קרובות צודקים" (שם, עמ' 63).

ב. **פיתוח כישורים חברתיים**, צעירים רבים עם מוגבלויות מתקשים לגבש כישורים חברתיים במידה שנדרשת כדי להשתלב בהצלחה במקום עבודה ובמסגרות נוספות. לפי ווהמן, ניתן לסייע לפיתוח יכולות חברתיות באמצעות משחקי תפקידים, ייעוץ והוראה ממוקדת בכישורים חברתיים ספציפיים.

ג. **שילוב בחינוך הכללי**, שילוב במסגרות חינוך כלליות, עם סיוע פרטני נוסף, מאפשר לתלמיד לפתח כישורים חברתיים מול עמיתים ללא מוגבלות ועם מורים של החינוך הרגיל. שילוב כזה מאפשר להעלות את רף השאיפות של התלמידים, ואת רף הציפיות של המורים מהם, כמו גם להרחיב את הנגישות לפעילויות ולאפשרויות שונות. לשילוב כזה, לדברי ווהמן, יש גם השפעה

חיובית על ההערכה העצמית של התלמיד ועל יכולת ההסתגלות שלו. עמדתו של ווהמן בעניין זה הינה נחרצת, לא רק לגבי שילוב בחינוך הכללי, אלא גם בכל תחום חברתי אחר. לדבריו, "כל הצעירים עם המוגבלויות צריכים שתהיה להם האפשרות להיות מוכלים בקהילותיהם, בבתי הספר שלהם, ובחברה. בתי ספר לחינוך מיוחד, מרכזי עבודה סגרגטיביים, ותכניות אחרות שמיועדות רק עבור אנשים עם מוגבלויות מוכרחות לסגור את שעריהן ולהפוך לזכרון רחוק, כמו המוסדות בעבר. באורח עקבי, אנשים עם מוגבלויות מתפקדים טוב יותר בסביבות עבודה רגילות ובסביבות קהילתיות רגילות. הפרדה מתמשכת מפריעה למעבר. שילוב לא צריך להתפס עוד כההליך. תחת זאת, יש לראות בו תוצר חיוני, שניתן להשיגו בעזרת מעורבות של אנשי חינוך, אנשי מקצוע נוספים והורים, שחברים לעבודה משותפת למען טובתו של התלמיד (שם, עמ' 63).

ד. **מעורבות ההורים** (ובני משפחה נוספים) – מעורבות ההורים נמצאה במחקרים כאחד הגורמים המשמעותיים ביותר להצלחה. מעורבות ההורים צריכה לכלול היכרות שלהם עם האפשרויות השונות בבית הספר ובתחום התעסוקה, תמיכה בילדיהם, ויכולת לסייע בהתמודדות עם קשיים ועם התנגדויות שתעלינה לאורך הדרך. ווהמן מדגיש כי חיוני לראות בהורים משאב חיוני להצלחת ילדיהם, ולכן חשוב לערב אותן באופן משמעותי בתהליכי ההכנה למעבר, כבר בשלבים המוקדמים.

ה. **חינוך על-תיכוני**, לימודים על-תיכוניים מהווים הזדמנות ללימוד מיומנויות חדשות, לזיהוי תחומי עניין חדשים, כמו גם לפיתוח תחביבים ותברויות חדשות. אלה מוסיפים עניין בחיים, אך גם מסייעים בפתיחת אפשרויות חדשות ולתפקוד היומיומי.

ו. **קשר עם מעסיקים**, חשוב להיות קשובים לצורכיהם של מעסיקים ולבחון את דרישותיהם מעובדיהם. "על המורים לבחון את תכניות הלימוד היומיומיות שלהם ולהעריך האם המיומנויות, היעדים והפעילויות שהם מבליטים מתייחסים לצורכי המעסיקים. על המורים להכריע האם תכניות הלימוד מושפעות על ידי הצרכים שמביעים המעסיקים או על ידי יעדים שמנוסחים בידי פקידים" (שם, עמ' 63).

הארט ברנט וקריפן (Hart Barnett & Crippen, 2014) בחנו תכנית שהתקיימה בתוך בית ספר לחינוך מיוחד והתמקדה בפיתוח כישורי חיים וכישורי עבודה אצל מתבגרים עם מוגבלות שכלית ו/או בספקטרום האוטיסטי. זאת, באמצעות סימולציה של מסעדה, שהוקמה בבית הספר. על אף השוני בין תכנית זו לתכניות שייעודן הינו לימוד מקצוע של ממש, שורת השלבים (או העקרונות) שהם מתארים עשויה לשמש בסיס לבחינה ולתכנון גם של תכניות מעבר מסוגים שונים ועבור אוכלוסיות מגוונות, ובמיוחד של פרויקטים מיוחדים בתוך בית הספר, המהווים חלק מתכנית כזו. להלן השלבים שהם מונים:

- א. **היכרות עם** תכניות אחרות באזור וביסוס שיתופי-פעולה איתן.
- ב. התאמת התכנית **לסטנדרטים כלליים מקובלים** (במקור האמריקאי "state standards"), תוך דגש על מטרות תכנית המעבר וההשתלבות בתעסוקה בעתיד.

- ג. **עירוב משמעותי של התלמידים בתהליך ההקמה של הפרויקט**, הדבר מאפשר להתחשב בנטייות ובתחומי העניין של התלמידים, ולסייע להם לפתח יכולות עצמיות לקבל החלטות ותחושה של הגדרה עצמית. הדבר גם מגביר את הסיכוי שהתלמידים "יתחברו" לפרויקט.
- ד. **חיבור התכנית לחוויות מהעולם האמתי**, חשוב לפתח את כישורי התעסוקה בסביבה דומה ככל הניתן למציאות התעסוקתית מחוץ לבית הספר. חיוני לתת לתלמידים לצבור ניסיון תעסוקתי שמכין באופן הגיוני לעבודה של ממש לאחר סיום הלימודים בבית הספר. לפיכך, על בית הספר לספק מגוון אפשרויות תעסוקה מציאותיות במסגרת תכנית ההכנה.
- ה. **הכנת חומרי הדרכה ומשימות קדם-תעסוקתיות שמחקות תהליכים בעולם העבודה האמתי**, חשוב להכין הוראות הפעלה ונהלי עבודה רלוונטיים לסביבת עבודה רגילה, וככל הניתן, תוך תיאום עם מסגרות עבודה רלוונטיות בשוק החופשי. ניתן להוסיף עזרים שונים, שמסייעים לתלמידים, אך חשוב לשמור על קשר רב ככל הניתן עם החומרים הנהוגים במסגרות עבודה רגילות.
- ו. **התבססות על שיטות הכשרה מבוססות עובדות/מציאות**, ניתן, לדוגמה, להשתמש ב"תרשים זרימה" של שיחת שירות אופיינית, בהדרכת וידאו מותאמת למצבים מציאותיים, וכדומה.
- ז. **הטמעת תכנית ההכשרה בסביבה הבית-ספרית**, הדבר מאפשר ליצור סימולציה של פעילות בקהילה רחבה ולחשוף את התלמידים המשתתפים בתכנית לאתגרים של עבודה במסגרת קהילתית, תוך מתן שירות ל"לקוחות" ופיתוח שיח וקשרים מסוגים שונים בין התלמידים המשתתפים בתכנית לצוות בית הספר ולתלמידים אחרים בו.
- ח. **שימוש בתמריצים "מציאותיים"**, כגון תשלום "שכר" (בכסף ממש או בשווה ערך ברמה הבית-ספרית), מתן הערכה מציאותית של איכות עבודת התלמידים, וכדומה.
- סנקרדס ורגינהאלי (Sankardas & Rajanahally, 2015) חקרו את האפשרות למתן הכשרה תעסוקתית והקניית מיומנויות עבודה לצעירים בספקטרום האוטיסטי ששולבו בתפקידים פשוטים-יחסית בתחום המסחר הקמעונאי. ההתמקדות בתחום זה התבססה על ההתרשמות, שהתחום מספק הזדמנויות תעסוקתיות רלוונטיות באזור בו בוצע המחקר (מדינת טמיל נאדו בדרום הודו). הן מצאו כי הן מעסיקים, הן הורי הצעירים והן יועצי תעסוקה מקצועיים רואים צורך בהקניית מיומנויות עבודה רלוונטיות. חלק מן הגורמים הדגישו במיוחד את הצורך להקנות מיומנויות המותאמות לתפקיד המסוים בו משולב הצעיר, ולכן הדגישו את החשיבות הרבה של שילוב התנסות תעסוקתית במקום עבודה, כתוספת ללימוד מיומנויות בבית הספר. חלק ממסקנותיהן משלימות את הממצאים הסטטיסטיים שהבאנו לעיל בדבר המתאם שבין התנסות תעסוקתית בעת הלימודים בבית הספר להשתלבות בעבודה לאחר מכן.

AspIT (1) in: European Agency of Special Needs and Inclusive Education.
<https://www.european-agency.org/sites/default/files/dk-example-short.pdf>

AspIT (2). <http://www.aspit.co.uk/about-aspit/>

Atmavishwas <http://atmavishwas.org/vocational-training-courses-programs-for-the-disabled-verna-go-a-india.html>

COOP Tech <http://www.co-optech.org/index.html>

CEDEFOP (European Center for the Development of Vocational Training). 2013.
Germany: Inclusive Education Pilot at Vocational Schools. 13/09/2013.
<http://www.cedefop.europa.eu/en/news-and-press/news/germany-inclusive-education-pilot-vocational-schools>

CEDEFOP (European Center for the Development of Vocational Training). 2015.
United Kingdom –Supporting Accessible and Inclusive Apprenticeships.
09/02/15. <http://www.cedefop.europa.eu/en/news-and-press/news/united-kingdom-supporting-accessible-and-inclusive-apprenticeships>

European Agency for Special Needs and Inclusive Education/Austria.
<https://www.european-agency.org/sites/default/files/at-example-short.pdf>

European Agency for Special Needs and Inclusive Education/Study Visit Details
(Denmark). <https://www.european-agency.org/sites/default/files/DK-visit-details.pdf>

¹² כל אתרי האינטרנט המופיעים ברשימה זו אוחדו במהלך החודשים מרץ-אפריל 2016 ומבטאים את המידע כפי שהופיע באתרים אלה בתקופה זו.

European Agency for Special Needs and Inclusive Education, Policy and Practice in the field of Special Needs Education, Literature Review, 2012.

https://www.european-agency.org/sites/default/files/vocational-education-and-training-policy-and-practice-in-the-field-of-special-needs-education-literature-review_VET-LiteratureReview.pdf

European Agency for Special Needs and Inclusive Education, European Patterns of Successful Practice in Vocational Education and Training, 2013

https://www.european-agency.org/sites/default/files/vet-report_en.pdf

Federal Register, Vol. 80, No. 146, July 30, 2015/ Rules and Regulations: 45423-45428. USA Department of Education.

Gebhardt, M.; Tretter, T.; Schwab, S. & Gasteiger-Klicpera, B. 2011. "The Transition from School to Workplace for Students with Learning Disabilities: Status Quo and the Efficiency of Pre-Vocational and Vocational Training Schemes". **European Journal of Special Needs Education** 26, 443-459.

Haber, M. G.; Mazzotti, V. L.; Mustian, A. L.; Rowe, D. A.; Bartholomew, A. L.; Test, D. W. & Fowler, C. H. 2016. "What Works, When, for Whom Meta-Analytic Review of Predictors of Postsecondary Success for Students with Disabilities". **Review of Educational Research** 86:123-162.

Hart Barnett, J.E. & Crippen, R. 2014. "Eight Steps to School-Based Employment Training for Adolescents with Autism Spectrum Disorder and Intellectual Disability". **Physical Disabilities: Education and Related Services** 33(2), 1-15.

Knight, D. & Rieck, W. 1997. "Contracts for Careers". **Teaching Exceptional Children** 29(6):42-46.

Lindsay, S.; Adams, T.; McDougall, C. & Sanford, R. 2012. "Skill Development in an Employment-Training Program for Adolescents with Disabilities". **Disability & Rehabilitation** 34(3):228-237.

LoBianco, T. & Kleinert, H. L. 2013. "Factors in Successful Post-School Transitions". Research Brief. Human Development Institute, University of Kentucky. https://www.hdi.uky.edu/wp-content/uploads/2015/03/ResearchBrief_Winter2013.pdf

Miller, D. G. & Smith, D. M. 2002. "Assessing and Documenting Work Skills for High School Students with Mild Disabilities". Paper presented at the Second Annual Special Education Classroom Action Research Conference – South Bend, IN, April 27, 2002.

Nietupski, J.; Warth, J.; Winslow, A.; Johnson, R.; Douglas, B.; Johnson, M. & Cilek, J. 2006. "Iowa's High-School Super Senior School-to-Work Transition Program". **The Journal for Vocational Special Needs Education** 1:17-29.

Oates, J. and Martinez, K. 2009. Toolkit and White Paper on Improving Transition Outcomes of Youth with Disabilities through Apprenticeship. <http://www.dol.gov/odep/categories/youth/apprenticeship/TEN10-09acc.pdf>

Office of Disability Employment Policy, Department of Labor. "Increasing the Participation of Young Adults with Disabilities in Apprenticeship Programs": <http://www.dol.gov/odep/categories/youth/apprenticeship/ODEP3.pdf>

Papay, C. K. & Bambara, L. M. 2014. "Best Practices in Transition to Adult Life for Youth with Intellectual Disabilities". **Career Development and Transition for Exceptional Individuals** 37(3): 136-148.

Peterson, P.; Ellsworth, J. 2003[?]. "The Continental Project: A Model Program for School to Work Transition for Students with Disabilities". Northern Arizona University. <http://eric.ed.gov/?id=ED475155>

Sankardas, S. A. & Rajanahally, J. 2015. "Skills Training for Young adults with Special Educational Needs for Transition into Employment". **Support for Learning** 3.

SEARCH <http://www.projectsearch.us/OurPROGRAM.aspx>

Test, D. W., Bartholomew, A. & Bethune, L. 2015. "What High School Administrators Need to Know About Secondary Transition Evidence-Based Practices and Predictors for Students With Disabilities". **NASSP Bulletin** 99(3):254-273.

The Viscardi Center <http://www.viscardicenter.org/services/job-vocational-training.html>

Vocational Education for People with Mental Health Disabilities in Massachusetts; Prepared by the Mental Health Legal Advisors Committee. 2016. http://www.mhlac.org/Docs/voc_1.pdf

Vocational Fit Assessment <http://www.vocfit.com>

Wehman, P. 2013. "Transition From School to Work: Where Are We and Where Do We Need to Go?". **Career Development and Transition for Exceptional Individuals** 36:58-66.

Wehman, P.; Sima, A. P.; Ketchum, J.; West, M. D.; Chan, F. & Luecking, R. 2015. "Predictors of Successful Transition from School to Employment for Youth with Disabilities". **Journal of Occupational Rehabilitation** 25: 323-334.

נספח – רשימת הקורסים המלאה הנלמדת ב-COOP Tech בניו-יורק (על פי אתר המוסד)

- א. **בניית אתרים ומדיה חברתיים:** ההכשרה כוללת – בין היתר – הקניית הבנה ראשונית של התחום, פיתוח אתרים, תכנות HTML5, אלמנטים גרפיים, בניית אתרים לסביבת מובייל ולעסקים, אבטחת רשתות מחשוב, ועוד (פירוט מלא באתר). בסיומו מקבלים התלמידים תעודה מקצועית מוכרת, שיכולה להוות גם בסיס ללימוד מתקדם יותר בתחום ברמה על-תיכונית.
- ב. **עיצוב גרפי:** זהו קורס בסיסי, שמטרתו לחשוף את התלמידים לעולם העיצוב הגרפי. הלימוד מבוסס על ביצוע פרויקט, שבמסגרתו נחשפים הלומדים לתהליכי התכנון והעיצוב השונים, תוך שימוש בצילום דיגיטלי ובתוכנות רלוונטיות. בסיום ההכשרה, הלומדים בקורס מקבלים תעודה מקצועית ואמורים להיות כשירים לקבלה ל"משרות כניסה" בתחום הגרפי.
- ג. **טכנולוגיות ראייה:** הכשרה להכנת עדשות ראייה על פי מרשמים, מדידה, תכנון עדשות, התאמה ומכירה. הקורס מכשיר את התלמידים למעבר בחינת הסמכה של האיגוד המקצועי הרלוונטי בארה"ב ולקבלה ל"משרות כניסה" בתחום האופטיקה: עוזרי אופטיקאים, צוותי מעבדות אופטיות ומכירות.
- ד. **טכנאות רשתות Cisco:** הכשרה בתחום תקשורת מערכות ממוחשבות. ההכשרה עוסקת בתחומים שונים של תקשורת מחשבים (פירוט באתר). בסיום הקורס נגישים התלמידים לבחינות הסמכה להרשאות Network +, Cisco CCENT, CCNA. תלמידים עשויים להדרש ללמוד כתנאי קבלה את קורס "יסודות טכנולוגיות מידע" (להלן).
- ה. **יסודות טכנולוגיות מידע (A+ / IT Essentials):** התלמידים נדרשים להגיע עם יכולת בסיסית בקריאת הוראות הפעלה טכנולוגיות וכישורי אלגברה בסיסיים. במהלך הקורס הם לומדים, בין היתר, להרכיב מעגלים חשמליים ולשלוט בהם, לתקן מחשבים ניידים וניידים, להתקין ולהפעיל תוכנות מחשב בסיסיות, להתגבר על תקלות מחשב, להקים ולתחזק רשתות מחשב בהיקף קטן ולפתור תקלות במכשירי תקשורת ניידים. הקורס מכשיר לקראת קבלת תעודה מקצועית מסוג A+ ולקליטה ב"משרות כניסה" בתחומי טכנולוגיות המידע (כגון תפקידים בתחום התמיכה הטכנית).
- א. **התקנת מערכות אנרגיה סולארית:** קורס המכשיר את הלומדים בו לתפקידים בסיסיים בתחומי התכנון וההקמה של מערכות אנרגיה סולארית, ובכלל זה ידע בסיסי בתחום החשמל, קריאת תכניות וחישובים רלוונטיים.
- ו. **התקנת מערכות חשמל:** הקורס עוסק במעגלים חשמליים, חיווט, תאורה, ומערכות חשמל ביתיות ותעשייתיות. הקורס מכשיר למעבר בחינות הסמכה רשמיות ברמה של עוזר חשמלאי, לאחר התנסות במסגרת תכנית חניכות.

- ז. **מבוא לבנייה למגורים:** הקניית כישורים בסיסיים בתחום הנגרות והתקנת כבלים, כולל ביצוע מדידות, בטיחות ושימוש בכלים ידניים. זאת, תוך ביצוע פרויקטים קטנים.
- ח. **בנייה למגורים:** נגרות בסיסית והתקנת חשמל בסביבת מגורים, שימוש בכלים מכניים והקניית כישורים בסיסיים בתחומי הבנייה והשיפוצים. הקורס נועד להכשיר את הלומדים בו לבחינות הסמכה שונות ולאפשר להם להשתלב כאסיסטנטים בתחומי הבנייה.
- ט. **סיעוד:** קורס המעניק מיומנויות, ידע חוקי וניסיון פרקטי בתחום הסיעוד, במטרה להעניק הסמכה מקצועית כעוזרים התחום הסיעוד.
- י. **מבוא לכישורים משרדיים:** קורס בסיסי בו לומדים התלמידים להכיר את סביבת העבודה המשרדית – שירות לקוחות, כישורי קבלת קהל ומענה טלפוני, הקלדה, שמירת סודיות, תיוק וארגון, לבוש והתנהלות מקצועית. הקורס מכשיר את המשתתפים בו ל"משרות כניסה" בתחומי הפקידות וניהול משרד בסביבה עסקית.
- יא. **חשבות רפואית:** קורס המכשיר לנהל חשבונות בתחום הרפואי, תוך היכרות עם סביבות המרפאה ובית החולים ועם תכניות ביטוח רלוונטיות, מונחים רלוונטיים, כללי הסודיות הרפואית, חוקים שונים ומערכות כספיות בתחום הרפואה. ניתן ללמוד קורס זה לפני או אחרי הקורס במינהל רפואי (להלן). הקורס נועד להכשיר לתעודת מקצוע בתחום מערכות החיוב הרפואי. קורס זה נמשך סמסטר אחד בלבד.
- יב. **מינהל רפואי:** זהו קורס משלים לקורס החשבות הרפואית, וגם הוא נמשך סמסטר אחד. לימוד שני הקורסים גם יחד מקנה ידע וכישורים רלוונטיים למשרות בסיסיות בניהול משרדים במרפאות.
- יג. **מבוא לתחזוקת מבנים:** הקורס מעניק ניסיון מעשי בעבודות תחזוקה בסיסיות בתחומי הנגרות, החשמל, השרברבות והניקיון. זאת, תוך שימוש בכלי עבודה שונים. הקורס נועד להכשיר עוזרים לצוותי תחזוקה בבנייני מגורים ומסחר.
- יד. **תחזוקת מבנים:** קורס זה מעניק ידע תיאורטי ומעשי בארבעה תחומים של תחזוקה ותיקונים – נגרות, חשמלאות, שרברבות וניקיון. בין היתר נלמדים תחומים כגון התקנות גבס, רצפות, צביעה, התקנת דלתות ומנעולים, וגננות. הקורס מכשיר לקראת קבלת תעודות מקצועיות רלוונטיות ולקראת השתלבות בתפקידי כניסה בתחומים שונים של תחזוקת מבני מגורים, מבני מסחר ומוסדות ציבור.
- טו. **נגרות:** לימוד בסיסי של נגרות מבנים, שמאפשר השתלבות בבנייה חדשה ובתחום השיפוצים. הלימודים מתמקדים בקריאת תכניות, בשימוש בכלים ידניים ומכניים, בבניית ארונות וגגות רעפים, ועוד. כן נלמדות מיומנויות בתחומי המדידות והערכת עלויות. בוגרי הקורס יכולים לקבל הסמכה מקצועית ולהתקבל לתכניות חניכות בתחום הנגרות ולמשרות כניסה רלוונטיות נוספות.

- טז. **שרברבות:** הקורס מעניק ידע שמאפשר השתלבות בתפקידים בסיסיים בתחום השרברבות במבני מגורים. הקורס מכשיר להכנה, התקנה ותיקון מערכות צנרת ומערכות ניקוז ביתיות. בוגרי הקורס יכולים להקלט בתכניות חניכות בתחום השרברבות ובעבודה כעוזרי שרברב.
- יז. **רתכות:** הכשרה בקריאת תכניות, גאומטריה, טריגונומטריה ומדידה, ריתוך בסיסי ומתקדם וטכניקות חיתוך וייצור שונות. הקורס מכשיר לקראת בחינות הסמכה מקצועיות. בוגרי הקורס יכולים להשתלב במשרות בתחום הריתוך. הקורס נמשך שני סמסטרים, עם אופציה ללימוד מתקדם יותר בסמסטר שלישי לחלק מהמסיימים.
- יח. **מכונאות רכב:** קורס המכשיר למכונאות בסיסית של מערכות הרכב השונות, כמו גם להבטים שונים של עבודת המוסך. המסיימים יוכלו לגשת לבחינות הסמכה רשמיות ולהקלט במשרות כניסה בתחום המכונאות, הפרטית והציבורית כאחת.
- יט. **מבוא לתחום הקולינרי:** זהו קורס בסיסי העוסק בהכרת כלים, סניטציה, מדידה, כישורי עבודה עם סכין ואפייה. הבוגרים יכולים להשתלב בתפקידי הכנה ובמשימות בסיסיות נוספות במטבחים מסחריים.
- כ. **טבחנות:** הכרות עם הבטים שונים של עבודת מסעדות, שירותי קייטרינג ושירותי מזון מוסדיים ומסחריים. הקורס כולל לימוד מגוון רחב של טכניקות להכנת מזון, הן בתחום הבישול והן בתחום האפייה. במקביל, נלמדים תחומים כגון ניהול כספי וחישוב עלויות. הקורס מכשיר לקבלת תעודת הסמכה מקצועית ולהשתלבות במשרות כניסה בתחומי הבישול או האפייה. הקורס עשוי להמשך בין שניים לשלושה סמסטרים, בהתאם לקצב בו כל תלמיד רוכש את המיומנויות הנדרשות.
- כא. **ספרות:** לימוד השימוש בכלי המספרה, בטיחות, היבטים שונים של ניהול מספרה, טיפוח, ניהול מלאי ושירות לקוחות. המיומנויות הנלמדות כוללות גילוח, תספורת, עיצוב וצביעת שיער, מניקור, מסאז', הכרות עם סגנונות עדכניים ועוד. הקורס מכין לכניסה לתפקידים בסיסיים במספרות.
- כב. **עיצוב שיער:** התמקדות בהיבטים מגוונים של תחום הקוסמטיקה ועיצוב השיער, ובכלל זה בסגנונות מורכבים ולאירועים מיוחדים, כמו גם בניהול כלכלי. הקורס מאפשר קבלת תעודה מקצועית והשתלבות במשרות כניסה בסלונים לעיצוב שיער.